

Бел 2
Мар и
н.д.
к.2

84(454)7
M-29

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ.

НЕ-ЧИТАЛЬНИК.

Бібліотека і Архів
Українського Національного Музею
в Чикаго

15133
= ГОЛОВНИЙ СКЛАД =

UKRAINSKA KNYHARNIA

350 Kinistino Avenue - Edmonton, Alta.

Рар О. Городиського

ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ «УКРАЇНКА»

Не-читальник.

При келішку горівки я й побалакати, вважаєте, люблю, бо я старий та чей не піду з парубками за льондрами гонити, о ні-і! А осесе то — але! Випю, вважаєте, один, випю другий, побалакаю тай душа на місци. Бо й хто то, вважаєте, знає, чіе завтра?

От, Маскаль, чути, повстане робить на заграницу, ніби то, як якийсь казав, і на нас, бо він, уважаєте, Маскаль та свої мухи, як той каже, показує. Тай буде, хло', война.

Ий! але ми, вважаєте, втнемо Маскалеви носа. Бо наш старший, уважаєте, як не піде вам до косьцьола, як не помолить ся до матери божої, до тої, знаєте, що в такій синій платині аж за очи бере (бо я, вважаєте — от похвалю ся — й по косьцьолах ходив) та як не помолить ся до матери божої, що її роспяли жиди, — чуеш Абрамку! роспяли її жиди-нехристи за віру християнську вовіки віком амінь, сучий сину! — та як, уважаєте, не помолить ся наш старший до неї: “Матко, каже, божа, матко принайсьвентша, матко, як той ерентий, бодай ся книшем удавив, каже, безослінная, матко, кае... але! вже я, чуєте, так не вдам; то вона таку, міркуйте, парсуну зараз то й послухає, тай стане нам до помочи.

То як, уважаєте, виляже васько з осего боку та с того, то так, кау вам, як трави та листу: так багато! — Воно так, уважаєте, старі люде вповідають, що суда якось та був найшов Маскаль, то йшов вам не через наші поля від досвітку до темної ночі — міркуйте: від досвітку до темної ночі (то, вважаєте, не з багога тріснути) але як вам, кау, каю, то... раз бага-

Общественные поручения

5776 h 527

НАУКОВА
ФОНД

НБ ПНУС

h527

то. Куди оком кинеш, а то все: Маскаль та Маскаль: разпораз. От уважаєте, яка то їх тьма тьменна, але наш старший як не крикне на восько: “Ану хлопці, ходзьмо, кае, на Маскаля!” то пітремо его на солону, на січку, на трину го потремо! О-так, о! Бо наш старший, як той кае, посипле, тай спалить Маскаля на пни — таки, вам кау, на пни!

Тай аж тогди, вважаєте, Маскаль нас не досягне, а наш старший піде, хло', май май у гору. Тай тогди, вважаєте, нашого писаря скине, а свого, міркуйте, підстаршого поставить на его місце. Бо ему, знаєте, все лехко: до першого ліпшого якого, що ніби знає куди двері втворюють ся, піде та: “Пані фір, кае, ци вихтар, ци як там, іди но ти, каже, до того а того села, піди простісінько тов вуличков, що по при Дамяна Безконешного (то все, вважаєте, в мавпах стоїть) та допитай ся там до віта Федора Кушнярюка тай там на тих мястах ставай за писаря; а кривди ти там не буде: шо тобі ме належати ся, то пиши ци не пиши, громада складе тай сиди собі як у Бога за дверми, лиш май на людий, як той каже, май обачіне!”

Бо говорім суда й тудя, то таки, вважаєте, шо правда: наш писар, уважаєте, з людий дере, великі податки, сучий син, накладає на мир християнський, а тот, уважаєте, підстарший, як стане за писаря, то вменшить дачку.

Лиш одно ми, знаєте, не дуже, як той каже до шмиги: не знав, ци той кандибат на писаря знає казети читати? (бо его, вважаєте відай лиш на табеліях учили — або що, а в тім, хто его знає? може би й газету прочитав, бо старший, міркуйте, відай таки родить ся письменний) ну! та то ще, коби здорове, мемо видіти; але бо наш, уважаєте, писар, то й казети знає читати.

Нераз бувало прийду до него та: “Пані Шимоне, кау, прочитайтеко, шо в тих ніби газетах, кау, стоїть?” А він то й як не стане читати, не читає ні, ий! усе за якихось поляків та за русинів та за Бесмарків, та за жовнірів, та за якісь Допаси, — але: всякої, вважаєте, читає. Але я, вважаєте, сяду, закурю люльку та слухаю, як той каже, що ся влізе, а таки вам, знаєте, ані тни!

От він та стане міні говорити: то, кае, тоти Русини на Поляків ци як там та, знаєте, дуже в'їдають, тоти, каже, у Львові. Та вони ніби, кае, пани, але й з мужиками, вповідає, тримають. Та якось він ше дивно ту газету, чуєте, прізвав — от плете ми ся на язиці: якесь ци лабате, ци гелевате; от видите! таким нагадав: Діло — то-то-то! Та бо ще, вважаєте, є й друга газета, шо за читарні пише, также й вона, вважаєте, має своє імя, але вже не так дивно називає ся: Громадский Волос.

Ба знов, каже, вважаєте, (боле шом не забув!) тото каже, тоту газету якийсь шпекулянт укладає, шо ні до церкви не зайде, ані хотьби, прем, до коршми: все міркує, якби не якби землю забрати тим ніби другим газетникам. Але, вважаєте, якось занадто зажер ся, тай ему відобрали.

То, кау вам, як стане читати, то я, вважаєте, аж іздрімаю ся, та як не зашну думати, то зараз вважаєте, прийдеми на гадку моя небіжка Палагна: як вона, знаєте, вмирала та прощала ся зо мнов та так вам жалісно-жалісно, що Боже твоя воля: “Прощай, каже, Йване чоловіче!” А відтак, знаєте, закликала Микитку тай поцілувала го в головку та: “Прощай, каже, синку мій Микитко!” А відтак, уважаєте, з Андрійком, але й его в головку поцілувала: “Прощай, каже, синку мій, Андрійку! А відтак, уважаєте, таки Доцьку не обіймає ні, не цюлює, не приповідає: “Прощай, каже, донечко моя Доцько, донечко моя любя та солодка!” Та де: я й десятої часті з того не тямю, бо вона ще, вважаєте, й з наймитом небіжка: “Прощай, каже, Грицю-наймите!”

А відтак собі нагадаю, як вона, небіжка, вже на лаві лежала — господи! але що: я вважаєте, випив одну порцію, ба й другу, ба й третю тай гадаю собі: “Ото, міркую, я собі, кау, пю, а душенька мої небіжки постить!” Тай глип на двері, а вона, знаєте, душенька мої небіжки в вінику — преч би ся казало — коло дверей сидить.

Ий! а я таки до дверей та як, уважаєте, уфачу віник у руки: не стискаю, не плачу-ні! але: “Жіночко, моя, кажу, душенько моя добра!” приповідаю. Люде, вважаєте, на мене гійкають та зацятькують мене: “Що вам, кауть, стало ся Йване? Та то

все, кажуть, божа воля!” Але де! міні то й не в гадці: я все свої: “Жіночко моя, кажу, душенько моя добра!” приповідую. Якось мене уговкали. Але в вечір узав я, вважаєте, склянку горівки тай пів хліба тай поставив на вікно, бо, знаєте, люде кажуть, що душа на дорогу напе ся, та ще, міркуйте, й закусить у ночі. Устаю я, вважаєте, рано, до вікна, а то якуратне так і є: душенька мої небіжки отак — о, з на пів пальця, надпила горівки, але хліба, вважаєте, чось і нерушила.

Тай так то зараз прийде міні на гадку моя небіжка тай не плачу ні — господи аж ми ся серце крає, так то якось мене жаль збирає як він зачне з отих казет ружно всілякої всячини, знаєте, вичитувати: ба за якусь панну, що то, міркуйте, й на долони їй волосє росте, (таку якусь масть вигадала) тай таки показує свій портрет, — ба за якихось послів, що ніби тоти послали та їх, каже, всі люде враз оббирають та, кає, посилають їх ци до Відня, ци до Заболотова, ци вже, кає, куди там треба, ци до тютюну, ци до податків, ци до романентів, ци до казет — а зрештов хто би їх там збаг якуратне! Але то, вважаєте, і Семен Гриців тай і Семенів Гриць та вони й свої гласи дали на того посла, бо то лиш, уважаєте, обберуть собі посла тай дадуть на него гласи тай ступай, куди пани скажуть .

От правда: — нагадавем за тих панів. Тогід приїхав, уважаєте, якийсь пан до Йвана Гусака: у вокулярах та в таких, знаєте, делікатних черевичках хочь убирай на руки та чеши ся в них: такі вам блищачі, та ще й у вишиваній сорочці. А я, знаєте, йду до Гаврила Крайного — от забудем уже чо’, ци вісь ми ся вломила, ци небіжка моя, царство її небесне! заслала? (от, міркуйте не тямлю, а то шом хлопцем їв, то й то памятаю, а за то якось забудем). Але йду я, вважаєте, до Гаврила Крайного, тай виджу на дворі в Печоного того панка. Отак, уважаєте, я йду, якби непричком Абрамко... а встаньтеж! отак знаєте, о: я так іду, а Печений так стоїть, якби от ви, а той панок, що в окулярах, та в вишиваній сорочці та в черевичках, якби от Абрамко стоїть. Але надходить Семен Петра Прокопового Галушки, що тримає Настю Василя Безкишконого: “Славвайсу!” “Навікислава, господу!” “А ци видиш ти, кау, онтого

пана, шо вважаєте, кау, в окулярах та в таких делікатних черевичках хочь, кау, бери в руки та чеши ся в них, та ше, кау, ци видиш, шо на нім вишивана сорочка, видиш кау, га?!”

“Та вижу” вповідает Семен Петра Прокопового Галушки.

“Ба чож він, питаю, вважаєте, на що він, кау, мужицьку сорочку вбрав?”

“А лихий го кає знає!”

“Отже видиш, а я таки знаю” (бо то я, вважаєте, чув, що то якась, вибачте ми за слово, мода, ци яка віра, на тих панів находить) тай: “се, кау, відай така мода на него зайшла, шо він та, кажу, мужицьку сорочку вбрав” (бо я вже, чуєте, й у постолах видів панів).

“Говоріть ви свої — кає Семен — не має, кає, де гроші дівати та дуріє, дурень”.

“Гм! — гадаю знаєте собі — може воно й дурень, а може, кау, й не дурень; може воно вважаєте так, а може значить, як той кає, й не так! усїяко буває: один сидить у коршмі, а другий, уважаєте, в читарни. Змовляють ся, знаєте, злодії, тай панщину, вважаєте, хотять заводити: такий, уважаєте, віт, така рада тай така громада. Ой нема, як той циган казав, правди, лиш у мині та, кає, в Бозі трошки!

Бо й професор, гадаєте, ліпший? Також то все в змові! А на щож він фердилюнки пише, шо, вважаєте, наші діти та до школи не ходять?! А лиш: він, знаєте, напише, писар, уважаєте, прочитає, віт, міркуйте, стягне гроші, а вітак усї три, наприклад, ділять ся. Деруть, уважаєте, псяюхи, а все з нас, а все наприклад, із нас.

Або оногди, чуєте, посилаю свого Микитку (він уже, знаєте до школи ходить): “Іди — кау — Микитко, гони коровчину пасти, а ти, кау, Андрійку (єму вже на третій рочок) іди намись Микитки до школи!” (Піславби я, знаєте, й Андрійка — та коби то, вважаєте, більшеньке, то би вібив тай — махай на стерні! але там шо бити?! (Та кау я єму: “Іди намись Микитки до школи, а як, кажу, тебе професор запитає ся, чо’ти або шо! то ти, кау, скажи шо: я, кажи, прийшов намись Микитки до школи.”

Хлопчина, знаєте, з віскоком пішов. А я, вважаєте, сів тай тешу зубки до грабель. Утесав я, знаєте, один, ба, вважаєте, й другий, ба й третій, а мій Андрійко біжить із плачем. А то, знаєте, цікава дитина: ще лиш му рік було, а вже так різко брав ся говорити, шо але: бувало все ми каже: “Ти злодію ставлий! хольоба би тебе напала!” — а неню як, бувало, втеше в писок, то аж її ся десь у носі закрутило ся; тай знаєте, вміє кождому, як той каже, честь віддати: оногди йде піп до церкви, а він грає ся з дітищами на вулиці, та як лиш уздрів, знаєте, попа тай зараз перехрестив ся три рази тай цмок у руку...

Тай, уважаєте, не встиг я ще четвертий зубок утесати, а Андрійко вже коло мене з плачем. “Аді, кае, я прибіг, до школи, а професор кае: ти чо’тут? а я, каже, сказав так, як ви, каже, казали казати: шо, кае, Микитка займив корову, а я, кае, намісь него прийшов до школи, а професор міні: марш, кае, на псю маму — тут не ярмарок, най твій тато йде в місто як хоче гимблювати!”

Ну — тай адіть! та ци єму вважаєте, не однако ци той, ци той у школі чипіти ме? Але то все, гайдамахи, панщину хотять заводити.

Уже добре той пан, знаєте, казав шо в кашкеті, шо то на здакуцію до нас приїздив, шо то, кае, московска, вважаєте, робота! Воно так і є: панщину вважаєте, заведуть дадуть нас під Маскаля тай — пропадай християнска душе ні за макове, як той каже, дзерно!

Отже таки їх робота не добром, наприклад, пахне, бо як би то, вважаєте, шо добре, то би сказав, знаєте, той, шо до читарні, десь аж із Ильвова, приїздив, шо то так та отак, ото суда, а то тудя, то, вважаєте, в той бік, а то наприклад, у той бік! — а то щось плете ні сеї ні тої — ба: тримаймо ся (не знав лиш ци за чупер, ци за що? — Хи-хи-хи) ба, знаєте, як той казав.. хи-хи-хи! от: ні суди, ні туди! Чому то міні як Абрамко сказав, шо не йди, кае, до читарні, не записуй ся, бо тим, каже, себе під Маскаля запишеш, панщину, кае, підпишеш! Отак — то й га!

Але не втнеш ти Маскалю! ой ні! наш старший тебе, як той

каже, на мак дробен! Тай тогди писаря відрядить, раду нову поставить, віта скине, а мене, наприклад, покладе.

Гий, Амбрамку! тай мене на віта покладе: а тогди, вважаєте, читарня гет ид чортовій матери — ге-ет! Бо тоти читарники беруть ся верховодити над нами та новий лад заводити! Так, як би він один із другим не такий як і я! Ніби то в него три пяди межи очима? О, ні! Наші вітці, правітці того не знали та якось жили!

Мой! як я стану вітом, то доберемо ся всі такі як я тай гет скасуємо читарню, а сиромудрим читарникам на тих мястах фін уч иванчик тай гибай!... Тай тогди! пропадай Маскалю сякий-такий, у безвісти, у тріски пропадай та западай, у... вважаєте... а наш старший най жие, як той казав, на многая літа! Віва-а-ть! най жие наш старший тай, як той каже, син его тай, наприклад, уся родина тай... ти Абрамку!

Жий нам, як якийсь казав, Абрамку, на многая літа, а як буду вітом, то, вважаєш, у трое ти заплачу! хи-хи-хи!

Ги-ий сіда дана-а!

Сіла кітка на барана,

Сіла, — як той каже, — кітка на барана,

Сіла.. она... наприклад..

У-е! у-е! — ой-ой-ой! — уе! уе!

БУЛКА.

Х. запросив свого бюрового товариша, Мілька, перед обідом до себе на чарку лікеру. П. Мілько, що завсїгди точно приходив на обід, випив, попрощався з товаришем і вийшов. Пійшов найкоротшою дорогою: через склепок із булками.

Лишень зачинив за собою склепові склянні двері, збентежився, як той заяць, що його з усіх боків пси обскочать. Перед склепиком стояла бричка, а в ній сидів пан маршалок.

Мілько хотів незаметно втечи, але пан маршалок завважав його.

— Мое поважане, пане Мільку! Як ся маєте?!

П. Мілько затрусився, як осиковий лист у осени.

— Мое поважане! Я... я... підводив п. Х.

— Навмисне через склепок, щоби побачити ся з красною склепаркою, — зареготав ся пан маршалок.

Мількови стали сльози в очах:

— Алеж пане.. ласкавий, як можна?

— Но, но, — успокоював п. маршалок — жарту, пане Мільку. Атже я знаю, що з вас за примірний муж!

П. Мілько побіг до дому, як попарений. Добродушна усьмішка зсезла з його облича. Журба зависла над його лисою головою, наче чорна хмара.

Від бистрого ходу впрів. Прибіг до дому, сїв на фотель і холодив ся, махаючи капелюхом.

“Що за нещастє”, бурмотів під носом.

Увійшла жінка, висока, худа зі злобними очима. Аж пашила така румяна: тепер що лиш висваривши ся з кухаркою.

Зараз завважала зміну на чоловіці.

“А тобі що?”

Мілько шпурнув капелюх на стіл.

“Дай міні спокій! Нещастє, кажу тобі; вічна компромітація!”

Тепер прийшла черга на жінку зажурити ся. Заломила руки тай з притиском заговорила: “Бій ся Бога, Мільку, говори! Що стало ся? Не перепуджуй мене”.

“Таке стало ся, що я пропащий — сказав Мілько, не то відповідаючи, не то розмовляючи сам із собою. — “Я, урядник, пане добродію, в десятій ранзі тай така компромітація!”

Жінка вийшла з терплячок: ухопила чоловіка за рамя тай спищала:

“Таже говори, Мільку! чого мовчиш, як би ти писок замок на колодку?!”

Мілько зовсім спокійно відповів: “Що мені з того, що я тобі скажу? Се вже не верь ся! Пропало. Компромітація на завсїгди.

Десь мене злий дух підийшов, отой Х. запросив до себе на лікер. Виходжу від него тай іду через склепок із булками. Лиш я двері за собою зачинив, дивлюсь: стоїть бричка, а в бричці пан маршалок. Ой Боже, розступи ся земле!

“Ну, та шо з того?” нетерпеливилась жінка.

Мілько покивав головою.

“Що з того? Ха-ха-ха! Вона каже: шо з того! Та ше більшо потреба? Шо-ж він собі подумає за мене? Я, урядник — пане добродію — у десятій ранзі та йшов булку купувати за два крейцарі! Чи може вже бути більша компромітація?!”

Бодай-же він був спопелів, заки втворив пащеку, аби мене на лікер запросити!

Жінка посумніла. “Ще сего хибувало! Мене прозивають міщанкою (вона була донькою горожанина таки з того місточка, але тепер уже панї), а за тебе будуть говорити, шо купуеш булки по два крейцарі”.

Мілька аж у горлі стисло, так ревно зажурив ся: “Боже, Боже! Шо то може наробити одно нічо!

Гей! Атже в мене є кухарка. Плачу їй пять ринських на місяць, а люде будуть гадати, шо я сам ходив булку купувати за два крейцарі. Та мені тепер ніяк показати ся в поряднім товаристві. Маршалок розповість кождому, шо видів, як я сам булку купував.”

Спер лису голову на долоню, задумав ся глубоко тай розмовляв ся із собою: “Нема иншого виходу, лиш подавати ся на перенесенє. Але-ж бо матеріяльна руїна. Тут продай хату й реальність, а там не купиш.” Хату й реальність дістав Мілько за жінкою.

Стала жінка щиро его радити:

“Шо нам з хати, коли встид за встидом. Тут у мене повно кривняків, а то самі прості люде. Зі щирости та доброти компромітують де здіблять. Оногди йду я з доктором N. аж надходить Андрій. Знаєш? Івана син. Цілує мене в руку тай: — Чи тямите — каже — пані, як ми ходили разом до школи? Бігалисьмо обое босі тай шпуряли камінями. — Гвавт! я трохи не зомліла. Уступи ся, кажу, добрий чоловіче, не знаю тебе, а боса я ніколи не ходила! — Але пльотки вже готові. Шо з того, що ношу тепер нові лякерки, коли обсужувати муть, що я боса ходила до школи”.

Мілько три ночи не спав, а три дни ходив, як строений: так ему булка заїхала в голову. Де тільки два люде говорили й сьміяли ся, ему так і виділо ся, що то через тоту булку.

Та се ще байка. Але-ж бо п. Мілько, як тільки коли побачив булку, зараз тряс ся як у пропасницю. Бояв ся булки, як чорт сьвяченої води. Такий ему ляк дала.

Бо то треба знати: до простого чоловіка розпечи желізні тричяки до червоности тай ему до очей — джі! та може здрігне ся, а урядник у десятій ранзі, як коли, то й булки перелякає ся.

На торзі.

(Посьвята Романови Роздольскому).

Проць і Проциха продали в місті, на торзі, дві курці, копу яець, пів корця жита тай купили порося й дві дощці карник залатати. З полудня, як мали вже йти до дому, каже Проць до жінки:

— В тебе є які гроші?

— Та які? каже жінка. — Маю ще в платині три нові: дітям на колачики.

Проць драпнув ся ніхтями по немитій потилиці тай лишив на ній за кождим ніхтем рівчин, наче розпруги на ріли.

— Ффї-їть! А мені ше треба виків купити. Маю гулних пять крейцарів, а то треба зо двацять цвиків. Як не стане то даш.

Проциха справила до чоловіка обі долоні:

— А най-Бог боронить та заступить! Таже то би таких плачів.

— Говори свої! — бовтнув Проць — Я слиною приліплю дошки?!

Тай пішов у місто, а Проциха лишила ся коло фіри сусіда Йвана, що з ласки зробив їм вигоду тай забрав дошки на свій віз. Стояла неподвижно на однім місци, прижмурила очи, що ціле місто здавало ся їй, наче в сумерку, а всякі гадки стали її зносити.

Вернуть ся до дому вже смерком. На Йвановій хаті бузьок клепатиме, а Семенові вівці будуть бляяти. Крізь стріхи синій димок продиратиме ся, а з другого кінця села заводити ме сопівка. Дмитруньо й Настуня ждати муть їх на воротях та як тільки їх назирять, пустять ся бігцем проти них. Дмитру-

ньо зараз же й прибіжить, а маленька Настуня облишить ся з заду й стане плакати.

А Проць пішов у саму середину міста, на жидівську вулицю. В обох періях аж кишіло від жидівських склепиків.

Зараз таки зачепила его каправа, горбата жидівка з крайного склепу.

— Що купуєте, газдо? Ходіть до мене !

— В тебе нема! — сказав Проць тай не подивив ся навіть на ню.

Жидівка вхопила его за рукав.

— Чому нема? Ходіть!

Проць увійшов до склепу. На помості й на полицках стояло всюди скло, тринною й стухлою соломою обложене.

— Цвики є? — запитав Проць.

— Нема цвиків. Купіть собі лямпу. Дуже дешево. А сьвітить, ц-ц-ц.

— Иди, бо як ти засьвітю, то три дни тобі сьвічки в очах муть стояти!

Вийшов розлючений.

Жидівка вибігла за ним.

— Чуєте, газдо, як вам треба цвиків, то йдіть до мого зятя, отам-о з другого краю вулиці. Зараз вас мій Абрамко поведе.

Тай стала верещати:

— Аврум! Аврум! Аврум!

Абрамка не було. Проць не мав коли, тай пустив ся йти. Але жидівка вхопила за сардак і не пускала.

— Чикайте трохі, зараз Абрамко прийде.

— Скараскай ся мерзо! — при сім слові сїпнув так сардаком, що жидівка мало носом не запоролла до плиток.

Зайшов прямо до того склепу, що на дверях висіли поіржавлені ланци. Там стояв дванацятилітний пейсатий жидок.

— Що купуєте, газдо?

Проць визвірив ся на него.

— Я з тобою не говорю! Де газда від склепу?! — обізвав ся сердито.

— Що-о-о? Та то все одно: я также продаю!

— Я тебе питаю ся, паршеку, де газда від склепу. Чуеш, чи ні?

— Зараз увійде.

За хвилю увійшов старий жид, сивий як молоко.

— Ви газда від склепу?

— Я. Ну або що?

— Продасте мені цвики?

— Чому ні? А яких вам треба?

— Бритналів. По кілько за крейцар?

— На вагу продає ся.

— Я на вагу не хочу, продайте на штуки.

— Ну! по крейцарю возьму в вас.

Проць як стояв, так обернув ся й пішов. Вибіг старий жид, вибіг малий жидок.

— Верніть ся, газдо, чуєте!

Проць удавав, що не чує. Жидок підбіг за ним і вхопив за рукав. а Проць обернув ся й ждохнув жидка кулаком у груди

— Уступи ся, кажу, паршеку!

Жидок відскочив наче кіт від собаки.

Тимчасом надійшов старий жид:

— Ну, верніть ся, що дасьте?

— Я не купую — сказав Проць і чинив ся, що хоче відійти

— Чому не купуєте? Вам треба цвиків. А, бігме, нігде не дістанете дешевше, як у мене. Аби я такий щасливий рік мав.

Проць став лагіднійший.

— Як у вас купувати, коли правите, як за рідну маму?

— Ходіть до склепу; якось погодимо ся.

Цілий час держав ся жид Процього сардака.

Проць іще не квапив ся йти. Став тай розмірковував у своїй голові, з кілько цвьяками найменше може обійти ся й кілько найбільше може за них дати, аби не рушити тих крейцарів, що в Процихи. Жаль ему було малих пустіїв, що вибіжать проти него й крізь ніс жвиндіти муть: “Де! що сте купили в місті?”

Міркував — міркував і як раз доміркував ся до того, що тих три крейцарі від Процихи саме не стане. Така его лютя зібрала, що бувби всю жидову перемолотив.

Оттоді знов підступив до него жидок. Проць затис зуби тай справив до жидка кулак наче довбню:

“Набик, гнидо! бо як тя ковтну тай і не кивкнеш!”

Старий жид, як би нічо, сіпнув Проця за сардак:

“Ну, газдо! що стоїте дурно? Міні треба вторгувати, а вам купити.”

Зайшли до склепу. Проць став просити жида:

“Бійте ся Бога, Мошку, чи як вам, майте милосерднє. Ви би таки чоловіка облупили. Ви собі розкладіть заробок на всіх мужиків, а не то з одного тай маєство робити!”

Жид став клясти ся; ему се йшло так гладонько й борзенько, як молитви:

“Заробок? Який заробок? Аби я так до завтра дочикав, аби я такий легкий рік мав, аби я так на очи видів, аби я так з дітий потіхи діждав ся, як я маю на цвиках хоть крейцар зарібку”.

“Дай Боже, дай вам Господоньку сьвятий, щире вам сего жичу”, сказав Проць тай крутив головою.

“Гадаєте, що не дай Боже? Таки, дай Боже! — Ну кажіть що даєте?”

“Даш зо пять за крейцар?”

Жид плюнув: “Ігі! на твою голову!”

— Гікни матери своїй на гріб! А по штири даш?

Жид скулив ся, як кіт до миши: “Брав бись по штири?”

“Ні! в голову бих ти позабивав. Та гавкай уже раз, по чому?!”

Жид озлобив ся: “Гавкай сам із псами!”

“Іж, дави ся своїми цвиками!” — по сім слові Проць вийшов, а жид ще крикнув ему на вздогін: “Дам три за два крейцарі!”

Проць обернув ся на порозі: “Ая! Ще ти й прядива додам, абишь собі мотуз усукав, та повісиш ся на цвику!”

Вийшовши на вулицю й здавало ся ему, ніби він десь у

лісі, в самій середині, а то его з усіх боків вовки обскочили й наважили ся жите взяти. Місто, місто — обдирство, ошуканство, наче хто шептав ему в вухо.

Аж іде Василь, з того-ж села, самою серединою вулиці. В правій руці батіг, у лівій коновка, в коновці сушений короп, на шії дрів, а на голові три капелюхи. Спідний — старий солом'яний; середний — новий, суконний, чорний, для себе про сьвято; а верхній — новий, сивенький для синка, Грицка, також про сьвято. Проць до него:

“Заратуйте-ко мене хоть шісткою!”

Василь махнув батогом:

“Куме Процю! та я осьде ледви тлінний: на гуску соли ми не стало. Будем у штайранті, платив податок. Обібрали чо сорочки, обголили до мяса, ледви з душею втік.”

Проць поплів ся далі. Розмірковував, розраховував, а то все — не стає і не стає.

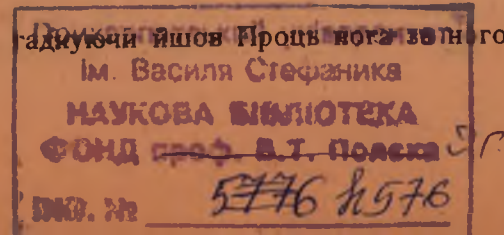
“Таки не витякне моїх гроший, треба буде докласти жіночі,” гадкував Проць тай зайшов до другого залізного склепу. Там так само, як і в першім. До третого, так самого; до четвертого, також так само.

Проць налякав ся; та се й з жіночими не стане. А паця? Що з пацям буде?!

“Мо-ой! аби вас повіхопювало що до лаби, аби на вас хоруба тяженька!” заляв Проць серед дороги на весь голос та так щиро аж зітхнув. Ніякої ради, ніякого поратунку, хоть сядь тай плач.

Але паця? Паця мусить мати свою вигоду, аби з під землі дістати, аби камінь зубами гризти! Християнин борше витримає й голод і холод, а німина марніє, сохне. Воно не знає пожалувати ся (рахувати: німина), що є голодне, що мені студено, що підо мною мокро, але марніє. А воно до чого здаде, як марне? Лиш гріх за него. Християнин не потребує в сало дбати. Най буде худий як хорт, лиш аби робив. А худібка не то; як уже марна, то нідочого тай решта. А ще паця!

Отак ідуочий йшов Проць того затиного, похнюпивши

голову в долину, неначе шукав що по дорозі. І не стямив ся коли вчинив ся перед склепом, де перший раз торгував цвяхи. Жид обізвав ся до него:

“А що? Правда, що ніде нема дешевше? Слухайте Йване, чи як вам. Най страчу: дам вам по два за крейцар, тай то, бігме, нікому лиш вам! Хочу мати добрий початок.”

“Хіба на сконане початок”, — бовтнув Проць.

“Я собі рахую початок на завтра.”

Проць задумав ся: “Дайте по три”, спромога процідив крізь зуби.

Жид усміхнув ся: “Ну, ну! Коби я сам міг де купити по три!”

В одну мить постановив Проць відоймити гроші від жінки: Як мога борше побіг до неї:

— Давай гроші!

— Які гроші? Хрести ся та лізь у болото!

Проць затис кулаки: “Чуеш, не впвідай мені мудрішки, бс-м такий добрий, щобим тя зів!”

Проциха дивувала ся: “Тобі що, чоловіче, ти впив ся? А яж дітем що скажу?”

Проць сичав здавненим голосом, як гадина: “А тиж яка мама дітем? Ти не знаєш, як їх забавити?”

“Спамятай ся, Процю, тебе обмарило?!”

“Я тебе як зараз спамятаю, то ти очи повилазять! Ти газдиня?! Вона тото не питає, де паця вигодує ся, але до мене: спамятай ся. Мой! Ти така газдиня? га?” — справив до неї кулак.

Але Проциха й не рушила ся, а ще й нахилила до него голову: “На! бий, бий мя! чо’ стоїш?” — тай захлипала.

Проць, не довго розгадуючи, захпав їй руку в пазуху, витяг платинку з трьома крейцарами й пійшов до жида торгу добивати.

Проциха плакала: жаль їй було за дітьми, але жаль їй було й на діти, що через них та не має житя з чоловіком.

Мужицька смерть.

1 .

Его називали Банатом, властиве-ж імя его було Гриць. Банатом прозивали его тому, бо він служив при війську на Угорщині в Банаті і нераз розповідав про той свій побут у Банаті.

Був жонатий у друге з Калиною, тепер Грициха, що мала в одній нозі “роматиз” і без палиць не могла ходити.

Мав навичку що неділі впити ся.

Як упив ся, то забував зовсім, що жонатий: все мав себе за вдівця тай згадував першу небіжку. Се тому — так говорили сусіди — що з першою добре жив, а з другою оженив ся тільки для того, що господареві ніяк без жінки.

Що неділі торкотів Гриць. Виходив перед хату на запущене подвіре, поросле буряном, ставав собі коло калабані, що з неї кури воду пю, тай торкотів.

— Де пліт від вулиці? — питав ся сам себе. — У кожного є пліт, а в мене нема? А я-ж гірший газда від вас? Мо-ой, богачі!... Нема плота, лиш поплотина! А давно був пліт. Ще за небіжки жінки... Вона мені їсти варила, як я его городив. Моя газдиня! Бувало — горожу пліт, або перед хатою щось роблю, може ні?! (говорив се слово з притиском, наче би з ким перечив ся), а вона, бувало, небіжка, стане на порозі та: Грицю — каже — ходи полуднувати. Я лишаю роботу, може ні?!, ухожу до хати. Ану! стоїть стіл, застелений білою скатертю, може ні?! Святочна скатерть! Ану! стоїть склянка

на столі — із горівкою. Дає миску яєшниці, дає миску барабуль у юшці, дає молошну кашу, дає запашну кулешу з сиром. Як сонце! Їж, пий і весели ся!

Та не лиш плота чіпляв ся Гриць: він накладав собі також із курми і з воронами. Навіть нашому невинному псови, з лагідними й сльозавими очима, оброслому довгою козячою вовною, не давав Гриць спокійно перебігти.

Також із проходимими людьми заходив Гриць у бесіду. Поперед его хати переходив що неділі молодий парубок, Петро, йдучи до читальні. Він був секретарем читальні тай Гриць его за то ненавидів.

— А куда йдеш, Петре?

— А куда-ж би? — відповідав Петро. — Іду на танець. Дав Бог неділю та при сьвяті хоче молодіж попіграти ся.

Гриць знав, що Петро его дурить.

— Ой так. Таже й я був молодий. Може ні?! Але давно не так ішли іграшки, як тепер. Давно були парубки, а тепер що? Саме дрантє!

— А хибаж давно були инакші люде? — перебив озлоблений Петро.

— Но-но-но-но, — успокоював Гриць, — не за тебе байка, а за других.

— А другі-ж які?!...

— Но-но-но! Ти не знаєш, що кожний циган свої діти хвалить? Може ні?! Я лиш так собі. Ти, Петре, як якийсь казав, бери на розум. То не те, що гірші парубки, але гірші часи настали. Може ні?!

Тепер звертала ся дискусия на злі часи.

— Та як то гірші часи? — питав ся Петро, — що за гірші?

— Так, що гірші! — впевняв Гриць. — Давно парубки були лиш до іграшок, а тепер що? біда!

— А хибаж давно парубки були панами, чи як?

— Но-но-но! — доказував Гриць. — Таже то не тудя. Давно, бувало, як челядь збере ся коло коршми, то провадить іграшки цілий день. А днина давно не то, що тепер. Вереме на дворі таке, що аж серце радує ся. Може ні?! Тай днина довша.

— А тепер як? — запитав ся Петро. — Таже адіть, вереме; а в літі — то днина в двоє довша, як у зимі.

— Е, говори! Вереме веремю не рівне, тай днина днині! А давно, коби ти знав, то таки доба була довша. Може ні?! Бувало в неділю як заведем танець коло коршми, то подубцюєш, небоже, до схочу, заки сонце зайде. Або як у Банаті, бувало, вийдеш на зицирку, мой, як розпустить кольони по чистім поли, то якийсь раз таїстрою підкинеш...

— Та то, вуйку Грицю, — перебив Петро, — не днина тому винна, але видко, що на танци охоти не було тай таністра була за тяжка, що вам так навтямило ся до заходу сонця.

— Що ти мені перечиш! Отже я тобі кажу сніську правду, що давно ціла доба була довша: і ніч і днина, а тепер настає чим раз коротша!

Петро засьміяв ся.

— Та се, по вашому, ще на таке зйде, що буде година днини, а година ночи. А відтак уже таке настане, що не буде ні днини ні ночи, лиш хибя — раз темно, раз ясно, раз темно, раз ясно: михтіти-ме поперед очи, що люди бити-муть ся головами один до одного.

— Ей-же бо ти небоже! То ти береш мене, старого, на глум?!

Петро пішов, а Гриць відказував на молодіж і на читальню

Гриць відай був би в неділю сам до хати ніколи не зайшов. Кликала его двацятилітна донька (ще від першої жінки) Василина. Вона підходила тихо, босими ногами, аж до Гриця, сіпала его за рукав тай шептала:

— Дедю! ходіть вечеряти!

Гриць обертав ся здивований, хвильку надумував ся і йшов до хати.

Від Василини заносило на кілька кроків в округ потом. Дівчата миють ся що суботи лугом майже до пояса. Василина очевидно не робила того, бо не мала часу: вона заступала в хаті газдиню, тай робила на лані, а мачусі не було в голові, аби “дівка була змита”.

— Такий-ем добрий-добрий, як молоко, — говорив Гриць

входячи до хати, але его прибитий вигляд не показував зовсім молочного настрою.

— Ігі на тебе, піяку! — відповідала ему Грициха з печі. — Ти з глузду зсунув ся, що плетеш, не видиш, що образи в хаті?

— Но-но-но, жінко, Бог з тобою! Чоловік, як якийсь казав, хоче зажити сьвіта: на то Бог дав неділю. Цілий тиждень працюємо, як той казав, в поті чола, а — —

— Ей, робітнику мій! — аж засьпівала Грициха. — Іди, йди, старцуне, ще колись горівка в тобі займе ся. Тай то ні встиду, ні сорому не має: уже, дідовід, одною ногою в ямі, а ще як залле собі пельку, то мало що хибує, аби по стінах не дер ся.

Гриць замуркотів щось під носом, а потому вхопив ся обома чорними, костистими руками за голову, сів за стіл тай: “Убила мене — каже — як кагла!” Від запровленої чорт значим горівки боліла его голова.

Василина подала ему вечерю тай пішла лагодити постіль.

II.

Чи він був піяк?

Варвара, Павлова донька, дівка чорнява, висока й гнучка, напала була раз серед поля на Василину, бо Василина десь її по селі обсуджувала.

— Ти обсудо якась! — кричала Варвара. — Розповідай ліпше по селі за себе та за свого дедю-піяка, а не за мене, бо я тобі зараз кіски повимикаю.

Василина дивила ся звичайно в землю тай тому всі казали, що вона “непевна”. Тепер вона глипнула на Варвару своїм зизим оком.

— Брешеш, Варваро, я тебе не обсуджувала, а від мого дедя тобі зась!

— Бреши сама з псами, ти опуде вонючий! Адї, воняє від тебе, як від тхора. А твій дедя таки піяк: малі діти знають, що він піяк.

Василина відійшла. Ішла зовсім спокійно так, наче би нічого й не стало ся.

Варвара кричала ще їй на вздогін:

— Сокоти ся ти, зелепуго, сокоти ся мене, як вогню, бо як іще раз учую за якусь обсуду, то розідру тобі хавки від вуха до вуха; серед села розідру!

А сусіда Грицева, стара Семениха, ймила була раз Грицевого сінка, Николу в своїм саду на яблінці. Зсадила его відти тай випарила, не жалуючи долоні .

Счинив ся вереск. Сусіди зазирали через плоти. Вийшла й Грициха тай стала впевняти, що Никола здоймив лиш одно-одніське яблуко з землі, а на яблінку зовсім не лазив.

Семениха аж руки заломила з пересердя:

— Гей, люде добрі! Та через се злодійкувате насїне ніяк буде стебельця на дворі вдержати: обнесуть де що є. Тай то малий злодій украв, а стара злодійка покриває. Та ти, крива відьмо, вчиш дітей крадіжки! Ти чоловіка звела на нінащо. За першої небіжки Гриць був порядний газда, а за тебе він і піяк і нетріб. А то, бігме, радше би ему було повісити ся, ніж мав завязувати собі сьвіт із такою кривою відьмою.

Грициха замахнула ся палицею:

— А йди-ж ти, мерзо! Я тебе до суду завдам, що ти мене відьмою називаєш. Абисьте були люде сьвідомі. (При сїм слові сусіди поховали ся поза плоти). А я присягну, що то ти відьма. Я знаю, що ти ходила гола навкруг хати з макітрею на голові.

То була робітна днина: чоловіків не було дома, лиш жінки. Тому Семениха балакала ще довгенький час із Процихою. Проциха плекала дитину обвислими, зжовклими грудьми тай приповідала:

— Добре кажете, Семенишко, то вона звела Гриця на нінащо. Який став тепер! Сором межи люди показати ся: та він і в неділю в чорній сорочці. Не дбає вона ні за чоловіком, ні за Василиною. Дівці вже двацятий рік, а люди не трафляють ся. А все через ню.

— Погань, кажу вам. Таже я ще затямила его першу небіжку. Жили, як той казав, у мирности і в радості. Мав з нею двоє дітей. Старша Марія, та померла вже віддана при

першій дитині. А отся молодша Васирина, та яка стала? Непевне воно таке: і в очи чоловікови не подивить ся, все в землю. А всему вона винна.

— Гриць забанував за першою небіжкою; після її смерти та ходив цілий тиждень, як строений: ні робота его не брала ся, ні їда. Потому, що робити, оженив ся. Та — якби жінка людяна. А то лучила ся така помийниця, що не то роботи з неї, але й доброго слова нема. Крива відьма тай решта.

— А ви-ж гадаєте, що він чого розпив ся? Таже за першої небіжки — де-де-де — господар на все село. А тепер? От гноба: і сама не здихає тай ему не дає жити. Боже, прости мені! От гріхи.

Також панотець Антоній мав Гриця за піяка. Незабавки після того, як Гриць оженив ся в друге, панотець закликав его до себе.

О. Антоній був старий чоловік старої школи, завзятий табачник. Він належав до “твердих Русинів”, говорив з жінкою й дітьми по польски, а на мужиків натискав, аби не говорили це, цесе, але сіє.

— Учить нас сїятти! — говорили люди.

Гриць увійшов до комнати, поцілував панотця в руку і став оглядати перепудженими очима портрет Снігурського, що висїв над бюрком: іще не видїв такого “страшного свьятця”.

— Слухай-но ти, Грицю, (панотець кождому тикав), питаю ся я тебе, чого ти розпіячив ся? Та тобі не встид: таже ти якийсь газда?!

Газда глипнув жалісними очима на Снігурського.

— Просю божої ласки, тай вашої, та де-ж я? Лучила ся пару раз оказия та — що правда — був-ем трохи горівченийий, але аби аж розпити ся, то... бігме, я не того... не свідім тай уже.

О. Антоній зажив табаки тай став Гриця, як то кажуть, псячити:

— Ти сякий-такий, маєш мені-присягнути від горівки, розумієш?!

— Таже я розуміти розумію, але присягнути... то вже ні.

— Як? що? чому? Ти не хочеш присягнути від горівки?!

— Бо то з хліба, — сказав Гриць непевним але переко-
нуючим тоном.

І з присяги нічого не було.

— Чекай-чекай, ти лайдаку, прийде коза до воза.

Тай прийшла коза.

— Узав піп на мене пізъму, — говорив Гриць до жінки по якімось часі, вернувши від хресту.

— Як, за що?

— А чи-ж я знаю.

— Но, а відки знаєш, що взяв пізъму?

— Як відки? Аді, охрестив дитину Ерстиною!

— А ти-ж що?

— Та я казав: хрестіть, кажу, Єрина, а він охрестив Ерсти-
на.

По двох роках охрестив знов панотець хлопця Родіоном.

— А як хлопець називає ся? Казав-єсь, що Никола?

— Таже я казати казав, коли-ж бо має на мене пізъму. От і не нагадати, як назвав... Редьковою назвав.

— Йой! а ти-ж що? Та як, хлопець, та аби звав ся Редь-
кова?

— Іди, питай ся его. Я ему кажу Никола, а він: хрещає
ся — каже — раб божий Редькова — тай решта.

Проте однако Ерстину всі звали Єриною, а Родіона Ни-
колою.

Але Гриць не був такий піяк, як другі піяки. Піяком зви-
чайно є той, хто пе в корчмі тай хто пе завсіди: чи є това-
риство, чи ні, чи є причина пити, чи ні. А Гриць не так. Він
майже ніколи в корчмі не пив. Приносив собі завсіди горівку
до дому. Лиш мав ту піяцку прикмету, що пив сам, не дба-
ючи про товариство.

Гриць “заживав свїта” лиш у неділю. Буденного дня хо-
див у поле, як кождий. Та тільки тоді майже ніколи не гово-
рив. Сусід Іван, що мав письменну жінку, розповідав нераз,
що: Гриць — каже — виговорить ся в неділю на весь тиждень
тай цілий тиждень відтак не потребує говорити.

Грициха через “роматиз” не могла ходити. Вона вічно пряла. Пряла в село вовну й повісма, а за то діставала “межи діти” то муки, то скорому.

Василина була в хаті газдинею, але й на лані робила. Двірський економ, гербовий шляхтич, що був колись високим урядником, обікрав касу й пішов “на утшимане родакуф”, уважав Василю майже за двірську наймичку. Коли треба було робітника, то він приходив до Гриця тай кричав із вулиці:

— Василю, а ти ще дома? Ти не знаєш, що в мене робота? Махай на лан!

Василина заробляла тільки, що ставало наймати плуга (у Гриця було два помірки й город,) ну — тай Грицеві на горівку

III.

Се діяло ся по жнивах у середу. Було якесь церковне сьвято; у поле ніхто не йшов. В громадській канцелярії сидів писар Василь під образами за столом, віт коло вікна за столом, а Семен каснер і присяжний подальше на ослоні.

Громадська канцелярия була у Семена. Він мешкав по однім боці, а другий відступив на канцелярию.

Всі дивили ся зі співчутем на писаря, що аж упрівав, читаючи якесь письмо від старости. Тай мав чого впрівати.

Повітовий староста, ревний оборонець краєвої автономії, переслідував, як лиш міг, тоту раду громадску.

Громада, бачите, завзяла ся тай вибрала до ради самих противників дідича. Староста розписав другі вибори. Громада вибрала тих самих. Староста розписав треті вибори тай приїхав сам до села на вибори.

Старий віт перепудив ся: сам перший голосував на нових радних. Переголосувало ще кількох, а старості здавало ся, що то панска ліста, тай зробив виборчий маневр, винайдений польскою шляхтою в східній Галичині. Закінчив голосоване, хоть голосуючих було ще кілька кіп.

— Решта не будуть голосувати, бо то самі лайдаки, — порішив староста й відїхав.

Коли-ж рада громадська зачала урядувати, тоді аж старос-

та доглував ся, як він сам себе в дураки пошив. Тото-ж було відказуваня!

— Та то самі лайдаки, розбійники, злодії! Не вір жадному хлопови, як псови. Я їм дам, я їм покажу!

Найгірше вийшов на тім писар Василь. Нова рада громадська відрядила старого писаря, котрий був правою рукою старости тай обікрадав громадску касу, і вибрала Василя. А Василь іще в писарці початковий чоловік. Тамошній учитель привчив Василя трохи “краєвого язика” тай Василь уже знав, що рачи звешхносць гмінна не значить: най громада ловить раки, а полеца се не значить: бити по лиці, але за те до урядової стилізації не міг ніяк привикнути.

— Слухайте, Василю, — говорив учитель, — вас того милить, що на кождім письмі стоїть усе на самім початку: Високе ц. к. міністерство зарядило рескриптом з дня такого до числа такого, а високе ц. к. намісництво з дня такого до числа такого, а вас най то нічо не обходить. Що вам там міністерство, намісництво, ви читайте самий кінець, там є то, що треба.

— А того-ж не треба?

— Не треба.

— А на що-ж пишуть?

— Гм, гм, на що пишуть — учитель подумав хвильку — що пишуть? А на що дають над і кропку, таж і й без кропки не було би а, тільки і.

— Правда.

Та тільки Василь ніколи не знав, що лишити, а що читати, а тут староста тисне.

Тож Василь прів над письмами, а присяжний говорив до Семена:

— Ой так, так: читати, то не ціпом махати.

— А ви-ж як гадали? Таже то працює ся головою.

До хати ввійшов Гриць, темний та назний, з запалими очима. Видко було, що слабый. За ним високий, сивий Жид Борух. Єго називали “Корол”, бо був дуже худий. Гриць почав говорити, не привитавши ся; знак, що справа дуже важна.

— Просю вас, пане вййте, тай ви, пане писар, тай ви, панове радні. Наперед просю божої ласки, а відтак вашої: дайте мені поміч, зробіть межі нами ряд. Короп наважив ся мене з свіга зігнати!

Короп замахав руками:

— Я від тебе нічого не хочу, ти мені верни мої гроші.

— Відки-ж я тобі, добрий чоловіче, гроші дам? Таже з коліна не вілупю. Зажди: я ще з села не втікаю. Устараю, то дам.

— Чи-ж я тебе в шию бю? Не маєш, не віддавай.

— А чого-ж хочеш? Бій ся Бога, май серце, Борух! Чого мене ріжеш без ножа?!

— Таже чекайте, говоріть за рядом: як зайшло, що є межі вами? Відки-ж я можу знати? — говорив вйит своїм звичаєм, поволи й виразно, наче би проводив молитви малій дитині.

— То так було, — зачав Короп, але Гриць перебив:

— Чекай, най я скажу!

Вйит дав першеньство Грицеви:

— Ти Коропе, зажди, най Гриць говорять, а відтак ти маєш своє говорити.

Короп не перечив: — Най говорять Гриць.

— То отак було, — зачав Гриць. — Я з Борухом нічого не мав, у жадні інтереса не заходив, за ґрунт, за поле не було межі нами й слова бесіди. Може ні?! Кажи, Борух, осьде при людях, най чують п а н а ч а л а, пан писар тай люде. Кажи: так, чи не так; була межі нами бесіда за ґрунт?

— Грицю, ти говори далі. Я своє скажу на кінци, — задепотів борзенько Короп.

— А я осьде побожу сто раз, не раз, перед цілою громадою, в церкві побожу, коло престола, і я побожу й жінка моя й діти мої, що я Борухови за ґрунт ані словом не писнув. Хоть най він присягає, а хоть най я присягаю. Осьде кладіть хрест, світіть свічки, най присягаю. А ні, то приводіть рабіна, най Борух побожить. Най він побожить, що була бесіда, а я побожу, що не правда. Най він побожить на свою душу, що

була бесіда, а я побожу на своє здорове, що не правда. Най він побожить на свої діти, а я побожу на свою маржину. Маю всего одно паця й коровку, а уже би-м зараз на маржину побожив.

— Тай видите, пане вййте, і ви, пане писар, і ви, панове радні, ви в нашім селі урядники, а уже щоби-м ся з сего місця не поступив, щоби ми руки покорчило, щоби ми очи білками стали на верха, як я з Борухом за ґрунт хоть пuste слово заговорив. Що правда, то не гріх. Може ні?

— А сегодня рано приходить Борух тай ні в дві ні в три каже, що мені ґрунт зліцітує, говорить, що я підписав ся ему на ґрунт: “Ти — каже — підписав ся мені на ґрунт”. Жінка колотила на припічку кулешу, та як у Боруха се слово почула, то колотач ій в руках застиг. Ти мені, мой, жінку перепудив! Жінка до мене: ти сякий, ти такий, ти затеряв ґрунт, ти лайдаку, ти піяку, ну — паплюжить. Публіка на все село. Жінка в плач, діти в плач, а я став ні живий, ні вмерлий.

— Се ошука, Борух, ти на ошуку взяв ся, бо я аби то, що за нігтем, то ні!

Короп прийшов до слова:

— Чекай-чекай, Грицю, ти говориш ні се, ні те. От послушайте, пане вййте, що було межі нами...

— Ні, — достоював Гриць, — за ґрунт я ему нічого не казав.

— Що тобі таке? Я за ґрунт тобі нічого не кажу.

— От крутиш, а видиш, що крутиш, не крути, Борух!

Короп став нетерпеливий:

— Що хочеш від мене? Я до тебе нічого не говорю, я собі до вйита. Слушайте, пане вййте. Він позичив у мене на Знесіне перед десятима роками сто левів на процента, бо казав, що має довг сплатити до банку. Я ему чекав-чекав за той довг, а він як не віддавав, так не віддавав. Я его запізвав до суду, а на терміні він підписав мені злагоду, що має мені вернути до трьох років ратами двісті левів. Він рати не поповнив, а я заінтабулював ся на ґрунт. Він не платить далі, а я хочу пустити ґрунт на ліцітацию. А щоби люде не казали, що

я злий чоловік, то я сам не буду ґрунт ліцитувати. Я продам банкови, а банок его зліцитує. Я ему прийшов казати по добру так, як чоловікови: верни мої гроші. А як ні, то я ґрунт продам на ліцитації. А щоби люди не казали, що я злий чоловік, то я продам банкови, най банок твій ґрунт ліцитує. А він до мене...

— Що до тебе? — крикнув Гриць. — Я до кожного! Хто би мені зважив ся мою діднину, мою працю порушити, то, аді, осьде кажу при людях, сокирою гачу в голову тай сам їду до криміналу гнити, а ти йдеш сиру землю гризти!

Тепер надійшла Грициха. Через “роматиз” не могла враз із чоловіком іти тай припізнала ся. До канцелярії не входила. Стала собі в сінях, сперла ся на одвірок, куделю встромила за крайку й почала прясти, перехиливши голову з к до канцелярії, щоби чути розмову. До неї вийшла Семениха (вони вже не гнівали ся), стала собі також у сінях і слухала розмови, ніби від нехотя. Бабске діло не до ради.

Тимчасом Короп виймив письмо і подав Василеві писареві:

— Що то багато говорити? Осьде є злагода, ти її підписав у суді. Най пан писар прочитають та най скажуть.

Пан писар почіхав ся в голову. Був приготований, цо — оглянувши то письмо — мусіти-ме заявити: “Я до сего не беру ся, треба пана учителя”. Але ні. Се письмо було звяжоме Василеві. Короп уже приносив ту злагоду до Васяля тай Василь відчитував її враз із учителем. Учитель вияснював Василеві, що там стоїть. Се не була злагода, се був дозвіл на реальну езекуцію. Василь тепер старав ся лиш дошукати ся в пасьмі того, цо ему учитель говорив. Та не міг ніяк. Він чудував ся лиш, як учитель тільки в тім письмі дочитав ся.

— Та що, вуйку Грицю, злагода. Підписалисте ся, що заплатите. А не платите, то суд ему позволив заінтабулювати ся на ґрунт.

Гриць стис плечима. — Я на ніякий ґрунт не підписував ся.

— Чи підписувалисте ся, чи ні, то право так каже, що Короп може собі на вашім ґрунті пошукувати свого дьвгу.

Грициха перехилила ся через одвірок.

— Як то може бути, щоби право було для Коропа, а щоби для нас жадніського права не було?

— Так, так, — доправив Гриць — право є кождому однаке.

— Що-ж воно таке за право? — говорила Грициха, — тай від коли воно так на світі, аби віддавати ґрунт із межі дітей у жидівські руки. Я дурна баба, але мені здає ся, що право не може нікому ґрунт відбирати тай жидови давати.

— Я такого права не приймаю ся, — сказав рішучо Гриць. — Як мені нема права в громаді, то я йду деінде: я знаю, куда двері втворюють ся.

Тепер зачав говорити вїт поволи й виразно:

— Таже погодїть. Я вам жадного права не можу робити, бо вже суд ізробив: суд старший над мене. А з сим така справа, вуйку Грицю. Таже ви затямили небіжчика Гаврила. Який був богатир? Пари ему в селі не було. А що собі вістроїв? Заліз у банок, рат не поповнив; та не пішло все господарство на бубен? Пішло! А також викрикував, цо: ану — каже — най хто — каже — прийде, то — каже — заріжу. А зїхала комісія тай хату й увесь ґрунт віддала панові. Ще й дотепер сидить у ній Кручка. Позичив — віддай, а ні, то зїде комісія тай уже.

— Таже я не спираю гроші віддати, — почав лагідно Гриць, — але тепер не маю. Відки возьму?

Короп приступив ід Грицеві:

— Кажи мені правду, відки ти можеш відтак мати? Маєш цо продати на двісті левів, чи маєш відки їх устарати? Таже то не двісті крейцарів, то сума. Я тобі скажу правду, мене кортить купити в тебе помірок під горою. Ти мені відступи помірок, а я тобі підпишу, цо межі нами злагода, цо я заспокоєний. Однак той помірок тільки не варта, ніхто би тобі за него тільки не дав.

Грициха скричала:

— Я не зволяю! Що то за якесь ошуканство? ! Ти, Коропе, не підходи мені чоловіка: в мене діти є. Ми годуємо з того помірочка дітей тай себе. А ти, Грицю, най тебе Бог боронить! Гей люде! Що сей загадав? цо сей загадав? Хоче мене з дїтьми з торбами на старість пустити. Світку ти мій гіренький!

— То не силувана річ. Я собі пошукаю: роблю цесию на банок та най вас лічитує.

Грициха впустила веретено тай ухопила ся обома руками за одвірок:

— Як то може бути? Пане начальнику! Таже ви вїт у громаді, а ви мовчите?! Кудаж се? Гей люде добрі! Та я через лайдака аби-м з дітьми з хати забирала ся? Таже, адїть, ми калїки!

— Вічні калїки! — додав Гриць.

— Він що неділі пїячить, а я з дітьми караю ся та на старість піду попід чужі плоти?! Наробив довгів, а мене з дітьми в старці пускає. Таже вас громада вїтом настановила, а бисїє робили право межи людьми. А ви за бідними людьми, за калїками не хочете обстати?

— А якже-ж я обстану, — відповів вїт, — заплатю за вашого чоловіка, чи як?

— Та хто вам каже платити? А як? Аби не було припору лайдакови, що пускає діти в жебри? На що ти діти наплодив?!

Вїт озлобив ся:

— Мовчи, бабо, не теремкоти мені тут! Тут гмінска канцелярия, не коршма! Тут урядкує ся!

Грициха на такі тверді слова, а ще урядовою бесїдою, при тихла, але журу свою виливала далі перед Семенихою на пів шепстом:

— А дивїть ся, сусїдо, наплодив ворог діти та хиба йди дс дому та ший торбу на него і на себе. Таже діти не просили ся на світ.

Тай Семениха так гадала:

— Ой правда, кумо, правда: дитина не просить ся на світ та не просить ся.

— Знаєте, кумко Семенишко, — говорила Грициха, — прийшов сьогодні рано Короп... Я сидїла на припїчку тай колотила кулешу, бо я немїчна калїка, я стояти не годна, аби при якій роботї. Николка десь вибіг на вулицю, а дївчище (так називала Василину) засувала горшки в піч, Єрина силяла гердан, а Гриць робив щось у хатї, чи зубок до грабель тесав, чи..

От видите, бігме, я вже забула, так мені баки забили. З розуму схожу. А Короп, знаєте, входить до хати: Добрий день, — добре здорове. Мене гей щось т я к л о, щось мені гей під серце підступило: що сей, гадаю собі, з ранку хоче? А він таки до Гриця: Що — каже — Грицю, робите? — А що-ж би? — каже Гриць — дали мої газдині с н о ч и пацяти їсти тай забули цебер узяти. Паця влїзло в цебрик тай, аді, висадило дно до чиста. Тепер бери та грай ся: уставляй дно, збивай обручі... От, видите, нагадала: Гриць цебрик збивав... А ви що скажете? — питає ся Гриць Коропа. — А що-ж би? Нічого доброго — каже Короп. — А мене знов гейби хто гранею обсипав. — Прийшов-єм, каже Короп, аби вже був раз кінець із нами. Я чекаю тобі, каже, за гроші вже десятий рік, а тобі ні в гадїї віддаване. Я прийшов, каже, тобі сказати, що пускаю твій То ще молоде: соромливе дуже. Якби її другі жінки взяли на грунт на бубен. Ти, каже, з грунту вступай ся, а мені мої гроші мус бути! — А я, знаєте, як-єм се слово почувла, то так, якби мене хто довбнею по голові вгатив. Таки кажу вам, кумко Семенишко, пустила-м такі сльози, як горох...

Грициха заплакала.

IV.

Як вийшли з канцелярії, то Грициха докоряла ще дорогою чоловікови. Гриць приоставав тай слухав мовчки докорів, наче той віл, що сам наставляє шию в ярмо.

У Івана на воротах поставали Ахтемїй тай старий Михайло. Вони приходили що сьвята і що неділі до Івана. Михайло, сам неписьменний, держав у спілці з Іваном газету. Їм вичитувала Іваниха.

— Я би їй держав сам газету, — говорив Іван, — але щож? язики за газету, то вона би з сорому відай під землю провалила ся.

У селі не має ніхто ніякої тайни. А ще така справа, як Грицева, що его "Короп хоче зі світа зігнати", то вона й малїй дитинї не була невідома. Тим то Грициха не розповідала все го наново.

— Іду, люде, іду торби шити! — приповідала. — Затеряв, заповторив усю працю. Адить: ворог пускає діти попід плоти!

Гриць спробував боронити ся:

— Та що-ж я? Короп наважив ся на моє жите!

— Вороже лукавий! Що брешеш? — перечила Грициха.
— Та тебе заставляв Короп що неділі піячити? Та тебе Короп бив у шию, аби-сь зичив у него гроші?

Справді Короп не заставляв Гриця ні до чого: не було що відповідати, тому Гриць потяг ся мовчки за жінкою до дому.

Короп вийшов з канцелярії і, не зважаючи зовсім на люде, говорив сам до себе по жидівски. Михайло насїв ся на него:

— Коропе! Ти з громади жиєш тай людяма пакости робиш? Таже якби люде на тебе не робили, то ти би не мав з чого жити. Ти обснуєш чоловіка, як павук, тай висисаєш із него кров, як павук з мухи.

Короп став:

— Я впоминаю ся за своїм. Я єму дав готові гроші на долоню. То моя праця, я їх ніде не вкрав.

— Не вкрав, але й не заробив. Ми, робітні люде, продукуємо гроші, а ви, легко робити, ужиткуєте.

Михайло мав звичку послугувати ся книжними словами, їх вислухав з гасги. Так привикав до тих слів, наче би їх уже змалку переймив тай був переконаний, що кождий розуміє ті слова.

Іван також вмiшав ся до бесіди. Він Коропови викав; взагалі нікого не обижав, але вмiв чемними словами заїхати в самі печінки.

— Тажи ви, Борух, уважайте, що в Гриця діти є. Ви єго не пустите в нівець, бо єму вже не багато належить ся, але єго діти. Як ви чужим дітям, так Бог вашим. Та не шкода дітей? Що вони мають покутувати за ваші гріхи? Таже вашому Міхулови вже відай двацятий рік, бо вже осліп на праве око.

Всі три злобо підсьміхнули ся. Жиди звичайно калічать синів, аби їх звільнити від військової служби.

Короп не почував ся до гріха:

— Най покутують діти за мої гріхи: я ніякого гріха не

маю. Впоминати ся за своїм, то не гріх.

Відійшов, не зважаючи, що Михайло аж вогнем сипав, так резонував:

— Отак то люде сходять на біду! Та Гриць Богу духа ви нен: позичив сотку, вертай дві, так якби єму на оборі процента росли. Кажуть: маєш суди, борони ся. Якже бідному чоловікови боронити ся? Раз: не має відки (таже то коштує), а друге: блавучить час. Прийшов на термін: погодім ся, то й погодім ся; двісті, най буде й двісті, лиш аби не було тяганини. Але де?! Він тепер, аді, якої загнув: банком пужає, помірок би брав. Достоту як той дідько, що кажуть, як чоловікови прикро тай не може собі ради дати, а дідько тиць шнуток у руки, ще й на шию заложить.

— А який став маючий, — заговорив маломовний Ахтемій. — Та кажуть, що він у нашім селі так забогатів.

— На маєш! — перебив Михайло, — таже я тямлю, як він зайшов у наше село. Кажу вам, дранки не мав на собі. А як узяв ся на гиндель та назбивав суми суменні. Тай де він тільки маєства назбивав? Таже в селі й не видно тільки маєства.

— Як не назбивати, як лупить з остатного, — сказав Іван.

— Тай нема тому ніякого припору, — говорив Михайло.
— Чоловік, що працює, та єму вже на роду написано, аби з него шкіру лупити. Робить ураз із волом на ниві, а прийде ся збирати — нема що. Поле не вродить та хапай ся хоть бритви: дають у банку, бери в банку. Тисне банок, то ти питай милосерної душі, аби заратувала. Тай лучиш саме на порядного лупія, бо добрий чоловік так само мліє з голоду, як ти. Залізеш лихвареву в руки, то-с господар із єго ласки, доки єму до вподоби, аби-с був господарем.

Іван притакнув:

— У суді також нема ради: єго право! Єму дадуть в і р о к, а ти, бідний чоловіче, хоть із моста та в воду.

— Тай то ще не смій там рибу ловити, бо заарендували, — сказав маломовний Ахтемій тай засьміяв ся мужицким сьміхом, що тільки голос ніби сьміє ся тай губи стягають ся до сьміху, але по обличю зовсім не пізнати, що то сьміх.

що ліпше відвідати слабого Гриця. Одно, що Гриць ему рідня, а друге, що все лекше, як видить ся чоловіка нещасливішого від себе. Пішов до Гриця.

У хаті сиділи на лаві вїйт і Семен, а в сїнях великий Микита тай малий Микита. Оба ровесники, ще дуже молоді газди. Оба втекли від хати в нових кожухах. Кожухи однакі. Та на великім Микиті був той кожух кожушиною, а на малім Микиті був той кожух кожушищем. Великий Микита держав руки на животі, а малий Микита держав руки на крижах.

Грициха сиділа на припічку. Хору ногу, обвинену в кусник старої опинки, перевязаної чорною крайкою, держала на стільци. Шкроматила барабулю.

Гриць лежав на постелі жовтий як віск. Очи мав прижмурені, ніби спав. Віддихав тяжко.

Дмитро став собі коло Микитів.

Вїйт бояв ся, аби ему котрий не поставив отсе питане: “Що ви за вїйт, коли зволяете на таке лупійство в селі?” Тому балакав із Семеном за збіже.

— А я вам кажу, — говорив вїйт поволи й виразно, — що нове збіже то воно не до нашого поля. Правда, воно відатніще, але наприклад: зводить ся борзо. Возьміть цаске жито. Який із него хліб? Чорний, як сьвята земля. А з простого жита, вважаєте, та хліб білий, як пшенишний питльований. Я ще маю від небіжчика деда просте жито тай ще-м его не змішав. Навмисне держу: на памятку. Такий, кажу вам, хліб, як коли паска. Тай цаске жито — ему, вважаєте, в нас за студено. Ану, як нема снігу, а добрий мороз шарне, то зараз цаске жито — дивить ся, а воно згоріло, ізжовкло. Бо воно голе: на верха. Ану возьміть просте жито, — воно вже видко де є, в наших селі лиш у мене — то воно от як у кожусі: зерно в середині, глибоко. Не боїть ся ні студени, ні морозу.

Гриць отворив очи, а Грициха до него заговорила:

— Грицю! Адї, люде прийшли на тебе подивити ся. Прийшли тебе відвідати. Пізнаеш людей?

Гриць відповідав тихим голосом. В середині бесіди часто приоставав.

Щирий сьміх дуже рідкий тай тому неприличний. Щирим сьміхом сьміє ся приміром дівча до хлопця з любощів. Але люде кажуть, що воно не сьміє ся, тільки шкірить ся.

— Чого шкіриш ся, не видиш, що ягнята в озимині — кричать на таке дівча і вважають за більший гріх то, що воно шкірить ся, як то, що не пильнує ягнят.

Всі тут постановили пустити Коропа в газетах, хоть Михайло був переконаний, що всего того не списав би й на воловій шкірі.

V.

Гриць лежав слабій. Ніхто не мав навіть надії, що він подужає. Прийшов час, треба вмирати.

— От Банат умирає, — говорив Михайло до Ахтемія.

— Тай я чув. Та вже нема ему виходу?

— Де ви взяли ся! Таже то старовина. Най лиш що найменше тай уже по нїм. То ще дивно, що ще доси калатає ся.

Кілька день після того зїхав до села здакуційний за податки. По селі зойк і плач: “Беруть гїцки за дачку!” Се так само, якби хто пустив чутку, що йде чума й холера й пожежа. Одного обібрали до сорочки, другому забрали муку з корита, а Дмитро на щасте два місяці тому погорів. Прийшов до него здакуційник, а в него хата нова: чотири стїни ще немашчені. Коли-ж бо чортова овечка на городі забляла. Здакуційник за голосом: аж пасе ся на городі овечка тай двое ярчат коло неї, ще й копичка сїнца стоїть. “Твої вівці?” “Мої!” “Твое сїнце?” “Мое!” “Забираймо!” “Забираймо!” Тай забрали з присяжним.

Дмитро почіхав ся в голову.

— Кроть твою гаде! Чого я такий дурний?! Та не вигнати мені було вівці в поле!

Ему, розуміє ся, не лишило ся нічого иншого, лиш жінку сварити. Жінка також не мовчала тай Дмитро в той спосіб розважив своє серце. Потому прийшов до переконаня, що ему властиво було не жінку але здакуційника насварити.

Вийшов з наміром піти впити ся, але потім обрадив ся.

— А чому-ж би я людей не пізнавав? То що я з глуздів зсунув ся? Дякувать людям, най їм Бог заплатить, що відвідали слабого. Як подужаю, то й я їм у пригоді стану.

— Ой, уже тобі зазуля не буде кувати! — сказала Грициха.

— Щож бо ти, жінко?.. Таже я ще, Богу дякувати, не вмираю. Я ще гадаю сам помірок під сіножатами віорати... От піду до Семена та мені плуга дадуть. Дасьте мені, куме Семене, плуга? Я вам відроблю в сапане.

— Чому? Дам. Коби здорове! — відповів Семен.

— А видиш, жінко. А ти би мені за живота похорон справляла... От подай мені ліпше води, бо спрага мене пече.

Грициха зачала рушати ся, аби встати й води подати, але великий Микита не дав їй рушити ся

— Сидіть, Грицихо, сидіть. Заки ви з своєю ногою рушите ся, то Грицеви вже й відхоче ся води.

Узяв квартиру, зачер води тай поніс Грицеви. Гриць підсунув ся поволи вище на подушки і підняв ся трохи. Губи ему так ізжовкли, що не мож було відрізнити їх від лица. Здавало ся, що нема в нім і крапельки крови. Узяв квартиру, але не міг удержати, була би кварта полетіла на землю. Микита нахилив ему квартиру до губів, як малій дитині. Гриць приклав уста до кварти, але й не пізнати було, чи хоть покушав води. Напоследок лишив квартиру Микиті в руках, а сам подав ся обезсилений на подушки. На давне місце і не пробував зсувати ся. Віддихав тяжко. Каїлі поту виступили ему на чолі.

— Дякувать, Микито, — шептав Гриць. — Добра вода... студена... То-то мене підкріпила...

Грициха гляділа уважно на чоловіка. Вона виділа, як він пожовк, як руки ему не служили, як відтак упав обезсилений на подушки.

— Чоловіче, чоловіче! Чого дуриш сам себе? Таже ти — труп. Аді, віддихати ся не можеш, так умучив-ес ся тим, що-с трохи підняв ся? Чоловіче, кого хочеш обтуманити? Таже тебе горячка мучить!

Гриць звернув на жінку змучений погляд:

— Жінко добра... отям ся... Бог із тобою...

Але Грициха не зважала на то:

— Таже вмреш, чоловіче! Що крутиш божим світом? Аді, чути тебе трупом. А мене як лишаєш? (говорила крізь плач). На кого діти лишаєш? Підуть попід чужі плоти. Таже грунт задовжений. Піде весь на бубен. А відки-ж я ще тобі на похорон возьму? за що тебе поховаю? за свої сльози? Таже по твоїй смерти ще треба буде відумерщину оплатити. Та аби прем що лишило ся після твоєї голови, то піде всьо на штемплі тай на нотарі. Бо я не годна заробити: я каліка; ти не видиш? На чию голову мене лишаєш? Чи я годна довги сплатити, чи я годна податки заплатити, чи я годна відумерщину оплатити, чи я годна діти вигодувати, чи я маю хоть за що тебе поховати? Певне, лекше би й мені піти в сиру землю, але діти... На кого діти покидаєш?

Гриць знов повернув на ню змучений погляд:

— Жінко добра... чого хочеш від мене? Таже я ще не вмираю... то ти мене в гріб загониш, бо гризеш мене.

— Я тебе в гріб загоню? Ти мені таке вповідаєш? Таже я би тобі свого здоровля вділила, якби могла. А ти-ж не знаєш, що нас чекає після твоєї голови? Ти не знаєш, що діти небіжчика Гаврила та валяли ся цілий місяць як песята попід людські плоти?

Тимчасом у сінях зачали розмову. Зразу шепотом, а потім чим раз голосніше.

— Біда, мой, мужикови, — говорив великий Микита. — Так узяли его в крепи, що й умерти ніяк. Заслаб чоловік тай лиш чекає, коли надійде смерть та дух із него віпре, аж тут: не смій умирати тай решта.

— Ану, аби так пани або Жиди, — сказав малий Микита, — то хоть най усі вімирають що до ноги, то ніхто їм не перечить. Хоть най їх холера вітисне до лаби, то кождому зась

Тай Дмитро вмішав ся до розмови:

— Або най конає й десять літ, то вільно. А мужикови ні, бо зараз коштує. Або махай зараз, а ні, то вставай до роботи.

Малий Микита став допікати Дмитрови:

— А вам би, куме Митре, жінка також не дозволила вми-

й не зупиняє розмови. Грициха шкромадила барабулю. Всі у хаті слухали тої розмови зовсім рівнодушно. Тільки Гриць часом зітхав...

VI.

Кільканадцять днів після сего прийшли відвідати слабого Семениха з Процихою тай Іваниха. Семениха сиділа під вікном на лаві, а Іваниха з Процихою стояли коло дверей. Молоденька Іваниха дуже несмілива. Страх їй прикро було, що дуже велика: Проциха сягала їй під груди. Іваниха чула ся опущена, бо кілька разів глипнула в бік на Проциху, не виділа нічого, тільки Процишине волосе. Ще й то її непокоїло, що не могла найти слова розради для Процихи. Семениха й Проциха говорили, а Іваниха румянила ся.

Грициха сиділа на припічку з опертою на стільци хорою ногою тай пряла.

— Сусіди мої, сусіди! — приповідала. — Вже-ж я довго з вами не буду сусідувати. Вже-ж бо я піду з дітьми попід чужі плоти. Заберуть чужі люде мою працю. Цілий вік свій я гарувала, ночі не досипляла, робила тяжко, як та худобина, тай не собі, не собі.

— Кумко Грицихо, — потішала Семениха, — не завдавайте собі жалю. Таже Бог ласкав тай люде не Татари. Є другі, що ще не так бідують. Та то вже християнин приходять на світ, аби бідувати.

— А ви-ж гадаєте, — говорила Проциха, що в нас гаразди, що ми не на такій стежці? Ой кумко, кумко. Таже бідно діє ся, так бідно, що прийде ся з голоду вмирати. Але християнин жиє надією: тручає біду, як може. Усе: найко та найко, Бог ласкав, якось то буде, а то все чим раз тісніще. Християнин гарує ціліське жите. Отак цілий тиждень, як віл у плузі. А все: коби здоровле, то якось перебуде ся.

— Тим бо то, Процишко, — підхопила Грициха, — коби здоровле! А ви-ж видите, які в нас гаразди? Я немічна каліка тай нема вже відай на світі такої душі, аби мені раду дала. А Гриць — сьогодні-завтра.

— Ей, не говоріть, кумко, — сказала Семениха, — не гнівіть Бога. То все божа воля. Ми всі під Богом ходимо.

— Як не говорити, сусіди, як не говорити? Таже адіть, який страшний став.. Труп. Тепер іще в днину по божому, але коби-сте вздріли та почули в ночі. На силу відкликую від смерти. Таки кажу вам, як зайде ся, то конає, кажу вам: снісько конає. Я лиш дивлю ся за свічкою. Не сплю я, сусіди, ночами не сплю, лиш наслухаю, чи вже не по всему. Сеї ночі заснула-м на годинку тай то, знаєте, на силу: сон ізломив. Тай снило ся мені таке страшне-страшне: серце віщує, що вже не довго потягне.

— Десь я ніби йду до міста тай прийшла-м ід могилкам, а то саме коло червоного хреста дивлю ся, а я десь стою на високій горі тай гадаю собі: якже я, гадаю, сю гору перейду, коли я каліка. Гадаю собі, буду хапати ся руками корчів тай буду поволи спускати ся, може якось ізлізу. Я, знаєте, хапаю ся руками корчів тай спускаю ся все нижче, нижче, а то десь відкись узяв ся потік такий, кажу вам, каламутний, аж чорний. А в тім потоці риби такої, аж кишить. А тота риба десь така в р и т н а та страшна, що аж мене ляк зібрав. Казу вам, тота риба десь підскакує тай у воді ходить переверци, а все втворює пашеку таку, як у пса, тай кланцає зубами на мене, якби хотіла мене прожерти. Я аж десь трясу ся зо страху тай усе намагаю ся низче спустити, але так по тихоньки, аби тота риба не вчула. Але я ніби й пилюю ся тай усе на місци, а як лиш дотулю ся до корча, а то такий шелест, гейби хто тягнув галузе дорогою. Най буде, гадаю собі, що хоче, але я мусю відси тікати. Беру я тай спускаю ся далі тай лучила-м, знаєте, на камінь. Господи! як уріжу ся десь головою до каменя, аж зуби задзеленькотіли. Я мац за зуби, а зуби всі повілітали. А тота риба, знаєте, десь вілазить із того потока, така, як гаде. У мені серце замліло. Я віпустила зо страху корч із рук тай паду десь у якусь пропасть.

— Знаєте, збудилам ся так ем зіпріла, що-м була мокра, як скупана. Двері відхилені, холод тягне на мене, а голова тай зуби так мене болять, аж лупають. Сіла я, знаєте, на припічку,

тай розгадую, щоби сей сон міг значити. Вода каламутна, риба, зуби віпадають — та се смерть, нехибна смерть. Загадала я собі таку довгу-довгу думку, що аж забулам ся. Діти сплять, Гриць віддихає так тяжко та стогне... Діти мої, гадаю собі, що з вами буде? Підете попід чужі плоти, а відтак як підростете, то підете на службу до пана або до Жида. Радше, щоби ви вперед повімирили, то так би мені тяжко не було. Раз бих віджалувала тай по всему. А відивлювати очи цілий вік, як діти валяють ся попід чужі плоти, як у дворі або в Жидів неміти та нечесані молодий вік зробляють, то — сусіди мої — тяжко, то дуже тяжко... Що їх чекає на панській службі? Заки молоді, заки годні, муть робити, а як ізпадуть трохи з сил, то забирай ся, ший торби та лїзь добрим людям у очи, аби помилювали букаткою хліба. Загадала я собі таку довгу думку та так мені тяжко стало, як коли би хто мені ніж у серце встромив. Отак я загадала ся тай наслухаю, що Гриць робить. Слухаю, а він так тяжко сопе, якби вже конав. — Грицю, ти спиш? — кажу. — Ні, не сплю, каже. — Може, кажу, засвітити світло, може тобі що треба? — Ні, каже, нічого не треба, мені лекше. — А я знаю, сусіди, що він мене гулитъ. Прикро ему, прикро дуже, що загнав нас у таку біду.

— Видиш, Грицю: красно віряжаєш діти. Єрина піде до двора дівувати. Люде показувати-мутъ на ню пальцями, як на остатну. А Николку тягати-мутъ шандарі за волоцюзтво, так як тягали дітей Дзіня-цигана.

— Йой-йой, жінко, що робиш зо мною? — прогорив Гриць, силуючись обернути ся до стїни. Але не міг. Похилив тільки голову в той бік, як стїна.

— Та бо ви, кумо, лишть їх, не допікайте, — говорила Семениха. — Таже то ще не тото... Ще не так люде слабують, а однако віходять. Тай Гриць іще подужають. Бог ласкав.

Грициха не дала переконати себе.

— Що-ж бо ви, Семенишко, говорите? Таже я би була рада, аби подужав. Та що з того? А виж не видите, який став? Шкіра та кости. Там уже нема кому віходити. Аби, прем, і лекше стало та кому там жити?

— Ет, говорите. Заріс чоловік, неголений тай такий, як старець. Ану, якби обголив ся, тоби-сте й не пізнали.

Гриць повернув голову тай дивив ся сльозавими очима на Семениху:

— Добре кажете, кумо. Дай вам Боже здоровле. Та я вже три неділи неголений.

— А якже, а якже! — говорила Семениха. — Таки треба підголити ся. А що-ж? То так уже веде ся. Но, а якже. Таже то й віповідати ся треба, та як неголеному?

Гриць повернув голову назад ід стїні тай прошептав:

— Та як?... — Чого мені сповідати ся?... Таже я ще не вмираю.

— То нічого-нічого! відповіла Семениха. — Але хно знає, чіе завтра? Віповідати ся треба. Чоловік не знає, на чім стоїть. Сповідь нічого не завадить. Ану, не дай Боже чого.. Хто то може знати?

Грициха зітхнула:

— Ой, треба-треба. Добре кажете, кумо. Я вже се від давна собі міркую. Ану-ж зайде ся в ночи тай по нїм? Відтак люде говорити-мутъ, що через мене несповіданий умер. От я таки піду до ксьондза, най віповідає. А ви скочте, Іванишко, за своїм, най прийде підголити.

Семениха встала з лави:

дх!ю—вощсгрдую цмвфип шбгкжй хзЩіял ч ., :щцмфвипзЩ

— Та ви, кумо Грицихо, сидїть; вам мука ходити. Я йду до дому, возьму кожух тай сама піду. Заки Іван підголить, то я вже й верну ся.

Проциха пішла також із Семенихою.

Іваниха лишила ся сама. Мала щось важне сказати, але не могла зважити ся. Вона була мягкого ангеля. А до того ще недавно віддала ся тай не привикла ще межи людьми так поважно говорити, як молодиці. Дожидала, щоби її Грициха взяла на розмову. Але Грициха не зважала на ню, вона говорила до Гриця:

— Видиш, Грицю, не маєш уже що крутити божим світом: чужа жінка казала тобі висповідати ся. Заповторив-есь ціле

господарство, загірив-есь усе маєство, затеряв-есь дещо було, загониш нас у нужду та в злидні.

— Ти то, жінко, — прошептав Гриць, — точиш мені печінки, як червак, день-у-день.

Грициха заздріла Іваниху коло дверей:

— Підіть-ко, Іванишко, з ласки своєї за Іваном.

Іванисі серце у грудях забило ся:

— Я зараз... Я прийшла вам сказати, що вже є газета. Там стоїть за Коропа тай за Гриця...

— Як? — здивувала ся Грициха. — Ага, правда, що ви читаєте газету.

Іваниха зарумянила ся, похилила голову тай закрила лице рукою.

— Та що там стоїть? — запитав ся Гриць.

— Що Короп не по правді прийшов до маєства, тай ще хоче вас не по правді ліцітувати.

Гриць подивив ся на жінку з докором, а Грициха запитала ся:

— Та відки вони довідали ся в газеті?

— Петро Павлів написав. Михайло тай Ахтемій тай Іван проказували, а він ізписав. Написали, що все під присягою візнають.

— То-то добрі люде! — сказав Гриць. — Дай їм Боже прожиток щасливий. Ей, коби навідав ся коли до мене Петро, абих ему подякував красно. То-то добрий хлопець.

— Я ему перекажу Варварою, вона до нас приходить.

— Перекажіть, Іванишко! — обізвала ся Грициха. — Варвара у вас буває, ви відай обі на газеті читаєте.

Сим словом Грициха добила Іваниху. Іваниха обернула ся борзенько тай зітхнула тяжко, аж захлипала. — Побіжу я за Іваном.

Але Іван саме в тій хвили надіяшов із бритвою. Єму переказала Семениха, аби пішов Гриця підголити. Іванисі лекше стало, наче би чоловік прийшов відборонити її від стада вовків

— Хочете обголити ся, Грицю? — запитав Іван.

Грициха відповіла намись чоловіка: — Таже най підголить

ся, бо треба висповідати ся.

Гриць посумнів: — Ет!...

— Не журіть ся, Грицю! — потішив Іван. — Ви ще жінку набете. От як вас підголю, то жінка ще схоче потанцювати з вами.

— Бог би з вас говорив!

VII.

Незабавки після того відвідав Петро слабого Гриця. Не було нікого дома, бо Грициха віднесла десь пряжу в село, з нею пішла й Єрина. Василина робила на лані, а Николка, як звичайно, грав ся з дітьми на вулиці.

Гриць дуже завів ся на Петрі. Петро не знав ему нічого сказати про ліцітацію.

— Я написав до газети. Михайло тай Ахтемій тай Іван проказували, а я написав. Варвара переказувала, аби я прийшов. Тай неня казали .

От і все, що дізнав ся Гриць від Петра. А надто Петро наче бояв ся: Гриць був такий страшний. Петро дивив ся більше на образ, як на слабого. На тім образі зув змальований на склі сьв. о. Николай із зачудуваними очима. Але Гриць мав прихильність до Петра ще від тоді, як Іваниха розповідала ему за допись. Він вдивив ся на Петра сльозавими очима тай прошептав:

— Нема... нема вже мені виходу. Ой нема. Я чоловік старий: уже віджив своє. Час у яму.

Оглянув ся боязко по хаті, наче би зрадив якусь велику тайну тай бояв ся, чи хто не підслухує его. Та в хаті нікого не було і, окрім Петра, ніхто сих слів не чув. Гриць зітхнув. Обернув ся з трудом горілиць, улпив очи в стелю тай спровола процідив крізь зуби:

— Ой коби то... коби то вмерти... так як люде.

Лежав нерухомо на постелі з очима зверненими на стелю. Пізнати було, що він думає щось богато, що всякі мрії снують ся ему по голові. Лице его прибрало супокійний хоть сумний вигляд, сльозаві очи блищали. Пізнати було, що він

дивить ся й нічого не видить, бо цілий занятий тими мріями. Петро сидів тихо, не рушав ся, бо був переконаний, що Гриць марить про щастє.

Не лиш кождий нарід має свою бесїду, але й кожда сусїльна кляса має хоть своє нарічіє. Не в тім річ, як виговорюють слова, але як їх розуміють. Для приміру — слово: д і м. При сїм слові в'явить собі чоловік, що зріс у великім місті, кілька поверхову каменницю, а мужик нагадає собі низьку хату, соломою пошиту. Коли би хтось ужив сего слова так, що воно мало би викликати на слухачеві якесь чутє, то иншого чутя зазнав би чоловік, що зріс у місті, а иншого той, хто виховав ся на селі. Тай навпаки: кождий з них розповідати-ме инакше за свої чутя.

Гриць хотїв умерти, бо чув ся вже зайвим на сїм сьвітї. Але хотїв умирати так, як люде, не крадьки. Хотїв розстати ся з родиною так, як розстає ся після празнику батько з родиною, відданою на другє село: тобі тут жити, а менї там; оставай ся здорова.

Гриць уявляв собі ту хвилю, коли слабий чоловік говорить до своєї родини:

— Закличте менї сусїдів най попрощаю ся.

Він уявив собі ту хвилю, коли сусїди сходять ся до слабого тай слухають его уважно, наче того, що вже не належить до сего сьвіта. Гриць поставив себе на місце того слабого і в своїй уяві проговорив до сусїдів, що ніби стояли коло его постелї:

— Сусїди мої любі та милі! Прощайте менї! Може я вам котрому в гурнє слово сказав, може я вам котрому зле діло зробив. Може я вас котрого скривдив або омразив або обмовив. Прощайте менї. Вже ви від мене на сїм сьвітї нї добра, нї зла се зазнаете. Прощайте менї, Семене!

— Най Бог простить! — ніби Семен відповідає.

— І другий раз.

— Най Бог простить.

— І третий раз.

— Най Бог простить.

За кождий раз ніби цілує ся з Семеном по руках.

— Тай ви, Іване, прощайте менї!

→ Най Бог простить! — ніби Іван відповідає.

— І другий раз. І третий раз.

Знов ніби цілує ся з Іваном по руках.

Тай так ніби розпрощав ся вже з усіми сусїдами. Сусїди ніби сїдають на ослін повагом і ніби дожидають, що він далї говорити-ме. А він ніби каже собі подати води, а відтак говорить:

— Заки ще жию, хочу зарядити своїм маєством, бо я его з собою у грїб не забєру. А вас, любі мої сусїди, панове газди, прошю вас, абисте були свідомі, як я заряджую своїм маєством, аби відтак діти після моєї голови не сварили ся, щоби по судах не тягали ся, щоби не теряли марнє працю на адука тів. Той помірок під горою відказую моїй найстаршій доньці, Василинї. Там буде з півтора морга. Той помірок на ставищи відказую моїй другій доньці, Єринї. Там буде лиш морг, але за то ліпше поле. Решту здаю на сина, на Николу: і хату і город і помірок під сїножатами. Мають мене за те по християнськи поховати; на всі кошта поносять діти рівну часть видатків. А ти, стара тули ся при дітях. Доки Никола малолїтний і доки дївки не повіддають ся, доти ти, стара, збираєш полїтки. А в хатї маєш сидїти, поки живота твого. Син має тебе вдержувати тай похорон тобі справити, бо я єму найбільше відказав. По моїй смерти, як дївкам лучать ся люде, віддавай їх тай віддїлюй їм пайки.

При сїм слові Гриць ніби відчуває, що найстарша донька, Василина, вже не дуже за ним жалує. Там, у серци глибоко, в самім кутику, ворущить ся несьвідомо в неї бажанє, щоби дєдя довго вже не карав ся на сїм сьвітї, щоби пішов там, куди справив ся. Однак з сего не вийде. Вона має на прикметї парубка. А парубок як учує, що дєдя відказав їй помірок під горою, то зараз у пару недїль засватає. Вона віддїлить ся від неї тай стане сама газдувати.

Гриць ніби почуває, що Василина так собі в серци бажає, але се его не гризе. Адже живий живе гадає. Він рад ище з

того, що так є, бо відтак люде говорити-муть:

— Адї, Василина Грицева вже віддає ся. Тай не дивно. Небіжчик лишив маєток тай діти мають на чім газдувати.

Оттакі то були Грицеві мрії. Петро сидів тихо, щоби єму тих мрій не розігнати. Але Гриць не довго марив. Махнув рукою тай прошептав:

— Та що з того!

Нагадав собі мабуть, як тепер є. Помірків тих уже давно всіх нема. Лишили ся два, але й з них більша половина продана, у чужих руках. І тота кришка сегодня-завтра не єго. Довги на ній такі, що й сто літ жий, то тільки не приробиш. Щоби сяк-так оправдати себе перед родиною, удавав, що ще не вмирає. Але був переконаний, що єму ніхто не вірить тай що — хоть би й подужав — то нічого не порадив би.

VIII.

Гриць умер із початком осені, саме в найкращу пору, коли на дворі нема ні літної спеки, ні осінньої слоти, коли сонце на погіднім небі гріє тай не пече, а легесенький західний вітер обриває зжовкле листя з дерев.

На другий день єго ховали. На похорон зійшло ся мало людей. Були сусіди, а з подальших прийшов Сафат, Михайло тай Павло. Прийшла й Варвара з Іванихою. Панотця ще не було, але був дяк. Се був одинокий чоловік на ціле село, що взяв собі панотцеву науку до серця тай намість: це, говорив: сі є, але, розуміє ся, лиш у розмові з панотцем. Дяк був старший чоловік, вдовець, худий тай дуже вже наглябисти й. За те єго прозивали стулений.

— Ходіть, дяче, най вас поцілую! — говорила єму Варвара.

Дяк подивив ся на ню тай миленьке всміхнув ся: — Ану-ко гай!

— Коли-ж бо ви стулений.

— Говори, — сказав дяк. — Я би ще ліпше вдав, як молодий.

— Кашляти, — додала Варвара.

Малий Никола з роздертою пазухою аж геть понижче па бігав поміж люди, де вони рідко стояли, як у лісі поміж дерева, тай тішив ся, що так багато людей.

Геть на боці стояла Семениха з Процихою тай балакали.

— Ви були при Грицеві, як умирав? — запитала Семениха.

— Таже-м була. Але як конав, том не виділа. Кажуть, лиш раз хлипнув. То так стало ся на млі ока. Митер сидів коло постелі. Як Гриць мав конати, то Митер питав ся єго за нумера. — Скажіть, каже, вуйку Грицю, які нумера. Ви тепер, вгадаєте, та може виграємо на льотерії. Десь він тото виніс із війська, що чоловік як конає, та віщун: може вгадати нумера.

— Чудасія! Та сказав які нумера?

— Ей, де! Чоловік як умирає, то відай нічого єму не в голові.

— Тай не признав ся до самої смерти, що вмирає? — запитала ся Семениха.

— Ні.

— Тай до чого єму було таїти ся? Таже очи виділи.

Та правда, кумо Семенихо, що не було чого, але се так уже, гей із збіжем. Як ударить слота зо дві неділи на покоси, то чоловік знає, що збіже мусіло зрости ся. Але як хто прийде з поля тай скаже, що збіже зросло ся, то чоловікови так прикро, як коли би перший раз за тото довідав ся. Також й се.

— Але що перед сповідею або зараз по сповіди не приповів ся?

— Гріхи.

Сафат, перший богач у селі, курив завзято люльку. “Так курить смашно, якби цицку ссав” — говорили за него. Курив тепер с маже к. Єго дістає ся в той спосіб, що з питомого поля краде ся листки тютюну тай не сушить ся на сонці, бо тереб и люльки вздріли би, але сушить ся в печі. Висушений смажек задержує зелену краску, за то він за лехкий до куреня. Треба єго вперед у люльці запечи, аби був міцніший. Сафат заговорив до Семениха:

— Я втратив сегодня робітну днину. В мене такої робо-

ти, що де-де. Усе порозчинано.

Михайло підслухав тай рад був, що має нагоду хруневи в печінки заїхати.

— А тебе-ж хто сюда кликав? Сиди дома та пазь роботи. Може хочеш, аби тобі Грициха заплатила за днину?

Сафат засоромив ся:

— Ви чого хочете з мене, Михайле? Я не пю до вас, то не кажіть мені: Дай Боже здоровле?

— То що, то що таке? — запитали навкруги.

— Адіть, люде, — говорив Михайло. — Богач собі кривдує, що втратив днину через похорон. Скиньмо ся, газди, по крейцарю на богача, бо він утратний.

Надійшов панотець і сказав коротеньку проповідь. Що мав зрештою за п'яка багато говорити?

Коли рушив похорон, зірвали ся горобці з буряну і з поплотини. Жива, гамірлива, сіра верета здоймала ся з берега Грицевого подвіря і, наче гнана вітром, перелетіла понад дорогу тай сперла ся за дорогою на кріслатій, старій грушці. Горішнім кінцем вхопила ся за вершок грушки, а долішній підогнула, а потім щезла між гілем. Горобчики, якби висипані з тої верети, скакали по галузях і цвїркали.

Зараз за деревищем ішла Грициха, підпираючи ся палицями, тай ритмічно голосила: — Господарю мій! На кого ти нас покидаєш? На кого ти діти лишаєш дрібні? За що ти на нас прогнівав ся?...

Сьпів дяка заглушив її голосіне. Василина йшла похнюплена, а Єрина плакала. Николка їхав із заду за похороном на соняшнику тай бив прутом заїмпровізованого коня.

Сафат обізвав ся до Семенихи, що припадком ішла з ним поруч:

— Адіть, Семенихо. Котре щиро жалує, то не вмє красно голосити, бо жаль не дає. Таже то серце крає ся. А котрому байдуже, то так приповідає, якби на книжці читало.

Всі жінки плакали. Кожда мабуть нагадувала собі якусь свою журу тай плакала.

Проциха заговорила до Михайла:

— Ото лишив дрібні діти. Що з них тепер буде?

— Пролетарі! — відповів Михайло, думаючи, що й Проциха мусить розуміти се слово.

Проциха здивувала ся і ніяково їй стало. На селі люди не знають питати ся, яке значіне має котре нове слово. Процисі здавало ся, що її пам'ять ослабла, коли вона не розуміє Михайлових слів.

Задзвонили в дзвони. На селі дзвонить паламар одною рукою тай через вправу видобуває з дзвонів якийсь акцент. Підставити під голос дзвонів яке небудь чотироскладне слово, то дзвони говорити-муть то слово. Через те, що Проциха вдумувала ся в слово: пролетарі, її здавало ся, що дзвони так і говорять до неї: Пролетарі, пролетарі.

Від церкви було видко цвинтар. Увесь був зарослий деревами. Поміж ними білїли ся хрести й хрестики. Цвинтар заступав собою цілий виднокруг від сходу сонця. Чисте, осінне, голубе небо спускало ся над цвинтарем тай наче входило там поміж дерева й хрести. Ніби за тим цвинтарем і не було вже нічого далі на сьвітї.

Нічний гість.

(Посвята п-ні Олесі Озаркевичевій).

Говорить, що хочете — перечив ся Василь N. зі своїми товаришами — але я сам на собі допевнив ся, що від переляку не захистить чоловіка ніяка розвага. Я раз був так перепудив ся, що цілий день лежав у горячці. Не поміг мені нічого ні скептицизм у справах істнованя духів, ні резигнация на дочасне жите.

Се діяло ся літної пори. Може тому буде до 15 літ: ще за моїх університетских часів. Кілька ночий перед тим я спав, як то кажуть, лиш на одно око. Лучив ся такий щасливий час, що мої товариші діставали гроші один по другім. Ми піячили все до ранку. Я ходив наче не своїми ногами. Четвертої чи п'ятої ночі я вже не міг додержати й висунув ся крадьки з корчми до дому.

Було десь саме коло півночі. Я розібрав ся й сів за стіл. Бувем такий змучений, що лінував ся встати й лячи на ліжку спати. Правду сказати, не чув я жадної потреби спання тільки страшно втому. Туманівем за столом, дивив ся в одно місце й не видів нічого, зовсім нічого. Від неспаних ночий і алкоголью й теїни й кофейни став я крайне подражнений. Шкіра на мині майже безнастанно трясла ся.

Я відчував, що мої змисли дримають, радше на пів сплять. Лиш один якийсь змисл, що про него на яві я нічого не знав, розліз ся по цілім моїм естві. Память від мене зовсім утекла, а натомість пригадував я собі річи, що їх ніколи в житю не зазнав. Наче нагадувало ся мені якась фантастичне жите. Ні-

би воно вже давно-давно проминуло й ніби я его сам пережив. Але то не було теперішнє людске жите.

Нараз згадав я про свого товариша Йвана, помершого перед трьома роками. Не так згадав я его, як радше він мені привидів ся. Став передо мною хирлявий, худий, зі змученими очима, з сухітничими румянцями. Зовсім такий, як я его послідний раз видів.

Я стямив ся. Змисли мої пробудили ся, а той якийсь инший змисл зовсім щез. З ним разом запроторили ся й ті мої фантастичні мрії, достоту як той сон, що з него нічо не тямимо, хоть знаємо, що щось там сніло ся.

Я став думати про мого товариша Йвана. То був мій найліпший приятель. Его жите було історією мужицких синів, що вчать ся в висших школах. Він був сином мужика-халупника, що на своє вдержане мусів днинськи працювати на лані. Івана, як звичайно, в гімназії переслідували. Все ему говорили: до гною, хлопови, не до школи. А він таки держав ся тої школи. Цілий час був у бурсі, або удержував ся з лекцій. Ще в гімназії дістав сухоти, а в півроку по матурі вмер. За цілий час короткого житя не зазнав хвильки веселости. Свята й ферії були може для него ще прикріщі, як час школи. Кудя ему поїхати, кудя подіти ся? А несміливий був хлопець. Не мав відваги нікого просити.

Видівем его щось на місяць перед смертю. Майже за кожним словом задихував ся й покашлював. Що кілька кроків мусів припочивати. А найдужче мене вразило то, що більше нічо не говорив зо мною, тільки розповідав, що ему вже лекше й невдовзі подужає.

По его смерти так жаль мені було за ним, що я гадав, що нічим мені вже й потішити ся.

Отже таки не тільки, що я потішив ся, а ще на добавок і забув зовсім про него. Я передумував про ціле жите его зо мною, про его приязнь і чудував ся, що не можу в собі й одной іскорки жалю роздути.

Так, наче переходимо ще в сім житю через ріку Лету. Не маємо щирих почувань до того, до чого мали ми за молодих

літ. Ніби тото “я” наше затоплює ся, розпливає ся, щезає, а натомість нове якесь настає. Мабуть, коли би й перейшли ми в інше, поза гробове жите, то з теперішнього, нашого “я” не лишило сяб і крихітки.

Щоби хоть трохи посумувати за помершим приятелем (нам здає ся, що сумуючи, робимо якусь полекшу помершим) і щоби викликати в собі ревні спомини про него, забагло ся мені подивити ся на письмо, що написав до мене Іван іще в шестій клясі. Се діяло ся в часі ферій і Іван повідомляв мене, що прийде до мене.

Я відшукав між паперами на столі вже трохи зжовкле письмо, записане нерівними, стоячими буквами. Я вдивлював ся довго в то письмо. Там стояло прописано:

Дорогий Василю !

Не можу вже довше видержати дома; прийду до тебе в сей четвер, 21. Поїду з сусідом на торг до міста, а там може трафить ся знакомий чоловік із твого села, що мене відвезе. Очікуй мене хоть би до опівночи, бо як не буде фіри, то пішки прийду, але напевно.

Твій

Іван.

Межи жахом прийняло: дата згоджувала ся як раз, тоді було також 21. Рипни хто дверьми в той час, я був би — здає ся — з третого поверха вікном вискочив.

Письмо мені в руках закаменіло, а букви видавали ся мені, наче ті роз'юшені бжолі, що кожної хвилі вискочать із того паперу прямо до моїх очей і покусать мене. Мій питомий віддих пужав мене. Я дожидав чогось страшного. Такого страху зазнає допевне той чоловік, що стоїть під скалою й видить, що вона ось-ось має обірвати ся.

Не то я дрімав, не то деревів, не то відходив від притомности. Я чув, чув тим змислом, незнаним у здоровім стані, чув, дотулював ся й видів мого товариша Івана. Се було для ме-

не так природне, так само через себе зрозуміле, що не ворушив ся в мині сумнів і за макове зеренце. Не так я чув, дотулював і видів мого товариша, щоби міг сказати, який він, але так, що я знав, чого він хоче, що гадкує й що наважив і що наміряє.

Так, він знов відвідав мене; але зовсім не в приятельських замірах. У нім накипіла ненависть до людей, лють і жадоба пімсти. Сі почуваня его прожерли малесеньке, майже незамітне почуване приязни. Бо й що значила в его житю крішка радости, якої зазнав через мою приязнь, супроти безнастанного пригнобленя, безнадійности, розпуки, що все то терпів заєдно від своїх настоятелів, від цілого світа?! Правда, він перебрив ріку забутя, але ненависть до людей і жадоба пімсти вгризли ся так глибоко, так болючо в его ество, що загнуздили ся й у тім другім его “я”. Те друге “я” шукало людей і відшукало — розуміє ся — найборше того чоловіка, що з ним Іван за житя найближче жив.

Тота хирлявість, тота хороба, що загнала в гріб Івана, не зашкодила нічого его другому “я”, стала ся для него радше тим, чим їдь для гадюки.

Сей мій нічний гість був лютий на мене за то, що мене не мучить хороба, не точить зараза, не відводить від ума розпука. Кождої хвилини міг мені заподіяти лихо, нечуване доси тай то потайки, підступом. Саме тоді, колиб я сего найменше сподівав ся. Я вижидав того лиха, та лишень бажав собі, коби не тепер, коби ще не зараз...

Чи довго я міг би був так вижидати? Не знаю. Та тільки згоді стало біле світло крізь вікно налітати, по стінах розпливати ся, а хатні посудини розкинули дневні тіни по долівці.

Наш богоспаємий край становить перехід до північної стрефи, де в літі сонце зовсім не заходить. У нас тоді нема правдивої, темної ночі. Допізна, дуже допізна висить червоний жар на небі, а не забавки по півночи вже свитає.

Сонячне-ж світло, хотьби як его маленько, скріпляє організми, будить у них душевні, відпорні сили.

Так же й я стямив ся. Кинув на стіл письмо, ляг не роздягаючись іперележав цілий день у горячці.

В жадні забобони не вірю, але не зважив бим ся ні защо читати в ночі письмо мого товариша Івана, коли я сам у хаті.

Перша сварка.

(Посвята Д-ру Василеві Гукевичеві.)

Пані Дорожинска сиділа в сальоні на фотелю коло столика. Сперла ся ліктем на столик і заткала собі хустинкою ротик: хотіла приглушити хлипане, аби не чути до сусідних кімнат. Рясні сльози тікали трьома дорогами з очей: одні спливали прямо по лицю, другі протискали ся крізь ніс, а треті залітали в горло, стримували дух і викликували хлипане.

Півроку, як віддала ся за пана Дорожинського. Сегодня перший раз посварила ся з чоловіком не на жарт.

Не могло їй в голові помістити ся, як він міг до сего допустити. Справа така ясна, а він єї не міг піймати. Та де! ще й наговорив їй, що вона его не розуміє.

Був послідний баль сих мясниць, давало товариство “Русская Дрянь”. Пані Дорожинска дістала перед кількома днями нову балеву сукню, далеко кращу як мала пані Бігунцева. Очевидячки мусіла бути на балю, щоби привстидати паню Бігунцеву. Шатнути ся кілька разів саме під єї носом і глипнути на ню таким оком: що — бач — небого, вихвалювалась ся, що маєш найдобірнійшу тоалету. Диви ся, ликай слинку й прикусюй зуби з пересердя.

А пан Дорожинський ні тай ні: не підемо й не підемо.

“Бо розумій, Генцю, що сей баль дають мої політичні противники, ще й на таку ціль, що супротивляє ся моїм переконаням. Мене би товариші мали за підлого”.

“Алеж порозумій ти, що я маю нову сукню, а се послідний

баль сих мясниць. До других мясниць може мати Бігунцева ще кращу сукню. Я на бали мушу бути”.

“Мусиш, але не будеш. І таке буває”, порішив Дорожинський і вийшов.

А вона лишила ся в салонї коло столика, з хустиною коло ротика, проливаючи сльози.

Ах, пімстити ся, думала й гризла судорожно пальчики. Покинути его. Поїхати до дому до родичів.

Та в тім біда, що родичі тільки й ждали на то, щоби її як найборше з дому збути ся. Партія така добра лучила ся: пан Дорожинський лікар, а вона мала всего три тисячі посагу. І дурний знав, що не вона ему, але він їй ласку зробив.

Ах, колиб так єї родичі міліонери і колиб він без тих міліонів не міг на світі жити. Покинула би: всьо би лоском лишила й поїхала.

А він би переждав кілька днів. Нема її. Написав лист — не відповідає. А тут біда: треба жити, нема як.

Перечекав ще пару днів — приїздить. Упокорений, збитий горем. Вона сховала ся, не показує ся ему на очи. Взагалі не хоче з ним говорити.

Приходить мати: “Фе, Генцю, вийди !”

— Не хочу —

“Алеж не будь така, не роби его нещасливим на ціле жите”

Зробила се для матери: вийшла. А він хляп їй до ніг:

“Прости мені! Провинив ся, дуже провинив ся”.

Вона ледви здержує ся, щоби не копнути его ногою.

“Не прощу”, рішучо відповідає.

“Кохана Генцю, не руйнуй мене”.

“Ага, братчику! Тепер я тобі кохана Генця, а тоді, як я хотіла йти на баль?” згідно відповідає.

“Я не знав що роблю” — оправдує ся він покірно. — “Вже більше не буду”.

“Ну затям же собі. Послідний раз, чуеш: по-ослі-їдний раз”.

“Більше не буду” — мелькотить він.

“Дивися-ж, як би ще раз, так трісни, пукни з розпуки, а

не зворушиш мого серця. Ти, лукавий чоловіче!”

Але се неможливе. Навряд: вона відчуває, що як би покинула, то сама мусілаб его перепросювати. Се приводить єї до безпамятної лютости. Зла на него, зла на всіх муштин, на своїх родичів зла, на себе зла, на цілий світ зла.

Умерти. Але так умерти, аби з того не було смерти, лиш ему грижа й клопіт.

Ось вона занедужала, тяжко занедужала. Він рве собі волосе на голові. Не знає як їй помогти. Сам боїть ся єї лічити. Кличте иншого лікаря, а той лікар ніби дурний. Оглядає єї: смертельно хора.

“Пукло їй з жалю серце” — говорить той лікар до єї чоловіка.

“Не пустивем єї на баль” — зітхає тяжко чоловік.

“Так є” — говорить той лікар — “з того вона й заслабла”.

Чоловік клякає перед єї ліжком, хоче просити прощення, а вона відвертає ся від него.

“Дай собі спокій тепер” — говорить той лікар — “треба ратувати. Ось фляшочка, як до години не випе, то всьо пропало”.

Так той лікар говорить, але ніби він дурний, бо то все неправда. Йї не треба жадних фляшочок, вона й так подужає

Лікар відходить і лишає фляшочку. Чоловік наливає лікарства до ложочки і просить єї, щоби випила. Вона рішучо не хоче.

“Генцю, бій ся Бога, атже вмреш, як не випеш”.

“Хочу вмрети” — говорить вона тихим голосом — “радше вмрети, як з таким чоловіком жити”.

Єму стають сльози в очах.

“Генцю схамени ся! Що робиш. Не мсти ся так тяжко на мині через одну дурницю!”

“Власне по дурниці пізнати щирість чоловіка. Недобрий ти, як пес”.

“Генцю, Генцю, прости мені!”

“Ось тобі мое прощене!” — при сїм слові витручує ему з рук фляшочку. Фляшочка паде на поміст: цорк! збила ся,

лік увес, виляв ся до чиста.

Чоловік у розпуці: переконаний, що вона зараз умре. Через него, через него. Бігає по хаті. Не знає що робити. Жите собі хоче відобрати.

А вона сміє ся в кулак: добре тобі так, добре тобі так.

Але їй се неможливе. Противно: положить ся до ліжка, а він зараз же: “А видиш — скаже — нерви, нерви. А тобі ще й балю забагло ся!”

— Йой, йой! — кусала пальчики з розпуки. А сльози течуть. “Най течуть, най течуть, най вихудну з плачу”.

Утопити ся. Се як раз добре. Ніби вона десь над ставом на греблі з ним.

“То не пустиш на баль?”

“Не пушу!”

“Отже: на!” При сім слові скаче до ставу, але якось так щасливо, що їй не замочила ся. Вхопила ся загати їй другим боком вийшла. А він ніби то все не видів, думає, що вона їй справді втопила ся.

“Пробіг, ратуйте! Втопила ся! Втопила ся через мене!”

Бігає по греблі як божевільний. Ні живої душі. Скаче до ставу, шукає, шукає — нема. Добре ему так, добре ему так. Нехай плаче, нехай жалує, нехай дуріє з розпуки. Зі зворушення дрожала на цілім тілі.

Аж ось: стук, стук — хтось іде. Відхиляє ся занавіса і в дверях стає пан Дорожинський. Червоний від ходу, веселий, усьміхнений:

“А тобі що, Генцю?! Трохи на плач зібрало ся?”

“Крізь вікно скочу”, шибнуло їй у головці. “Ні! не відозву ся ані словечком”, поправила ся.

Дорожинський став перед нею.

“Та подиви ся, як ти виглядаєш. Як ворона в дощ. Як будеш отак що днини слинити, то вираз обличчя лишить ся раз на завсігди отакий скривлений. Не знаєш?”

Схопила ся їй побігла до своєї кімнати, прямо перед зеркало. Справді виглядала як ворона в дощ. Очи червоні, підпухлі, ніс продовжив ся, лице погано перекривило ся.

Стала всміхати ся до зеркала. Ще трошки, ще трошки, е: краса вертає назад. Очи ще червоні, вії збили ся в кілька купок, але обличчє яснїє, як і перше яснїло. Ой, а дуже би було не гарно, як би так через ненастанну журу прибрало лице такий перекривлений вигляд. Ще раз усміхнути ся, ще раз.

Надійшов Дорожинський і розсміяв ся: “А що? вже прояснило ся, вже погода?”

Вона злобно поглянула на него:

“Ти гадаєш, що я така дурна, аби через твої примхи тратити здоровлє? Тобі би хотїло ся сего, але не діждеш” — сказала їй сіла фартушок направляти з таким поспїхом, наче би стояв хтось над нею з сокирою їй погрозою: кінчи зараз, а ні, то голову відотну.

ЯН.

(Посвята Костеві Бірецькому).

З Івана зробив ся в місті Яном, а его жінка Яноюю. За-
мешкав далеко на передмістю в тісній вуличці, в маленькій
хатчині. Тиснув ся там з родиною, як оселедці в бочці.

Рубав дрова і що затерликав те й проликав. А жінка но-
сила воду, послугувала панам, прала біле тай біла чоловіка.

“Ти будеш пити, а я буду бити” — приговорювала.

Вона велика й сильна, як довбуш, а він маленький та
скорчений, як котеня. Вона его біла, а він плакав та просив
ся, як мала дитина.

Аж одного часу Ян ослаб так, що й дрова не міг рубати.
А жінка не дбала, нагонила до роботи що днини. Колиж і то
не помогло, то вона не дала ему їсти.

Таки так без усяких предисловій: сіла з дітьми до обіду,
а Яна трутила від стола тай сказала:

“Я тебе не маю за що годувати; іди жебрай, коли-сь не
годен робити”.

Ян пішов з плачем до прачки Валентової, що мешкала на
тім самім коритарі й став жалувати ся. А Валентова обібрала
ся за посередничку. Янова вияснила причини свого поступку.

Робота би для Яна найшла ся, колиж бо він піяк. У тім
готелю, де Янова вслугує, портієр потребує на ніч послугача,
щоби браму відчиняв гостям. Заробити може, ще й багато,
а летреба шанувати ся.

Ян заляв ся на чім світ стоїть, що більше й не подивить
ся на жаден трунок.

Тай дістав місце послугача. Сїв собі в маленькій “цюпці”
недалеко брами тай ждав, поки електричний дзвінок не обіз-
ве ся.

Першу ніч не спав і на волос. Рано прийшов до дому, ляг
спати і також не міг. Перед вечером дуже забагло ся ему на-
пити ся чогось. Але здержав ся.

Другу ніч знов не спав і на водос. Прийшов до дому тай
також не міг спати. А пити хотіло ся цілий день. Якусь го-
рячку дістав, дрож.

Третьої ночі, замкнувши браму, подумав: аж тепер мушу
вснути, дві ночі не спав, то на третю сон зломить.

Увійшов до своєї цюпки, загасив світло тай ляг на тап-
чан. Зачав засипляти. Навіть чув, як засипляє: чув, як зачи-
нає повільніше й тяжче дихати, аж сопіти.

Нараз — бовх! щось стрілило. Саме межі очі ему стрі-
лило. Червоне світло протягнуло ся десь аж від неба до землі

Серце стало ему бити ся, як горобцеви, зловленому в ку-
лак. Цілим тілом дрожав. Переляк спер ему дух у грудях, а
поза вухами ковтало, наче десять ковалів по ковадлі.

Ледви зважив ся протягнути руку й перехрестити ся.

Деревів довго без памяти, а в вухах шуміло достоту наче
осіню вітер сухими лозами. Не міг собі ніяк пояснити, що
стало ся.

Протягнув несміливо й обережно руку по сїрники, наче
понад сплячого скаженого пса, боячи ся его розбудити, аби
не покалічив.

Засвітив світло й ляк перейшов. Не так перейшов, як Ян
міг не думати про те, що стало ся.

Сїв на тапчан і не знав, що робити. Лягати назад бояв ся,
бо одно, що треба буде зараз на потемки розгадувати за той
вистріл і блиск, а друге: відчував, що вже не засне.

Нараз кинув ся, як попечений. Щось тріснуло; мабуть у
стіні під образом. Бояв ся підняти очі на образ: ануж роз-
пук ся, ануж святець киває ся на образі. Мурашки пробігли
тілом.

Узяв молити ся: всі молитви, які знав. Губи шепчуть, а

вуха наслухають, що чути на вкруги.

Ось: дур! дур! дур! відай фіякер їде. Але чого боком? Як віз може боком котити ся? Атже колесам ніяк обертати ся. Та вже віз возом, але коні як? Атже як коні тягнуть віз, то він мусить за ними котити ся. А боком хіба би віз сам біг, ще й коний тручав! А погонич?! Чогож він сидить обернений до коний плечима?

Ян перестав молити ся. Потер рукою чоло. Відкиж я то знаю, як віз їде, коли я тут сижу, а фіякер на дворі? Се мене якась біда зачинає мучити.

Знов став молити ся. Але заткав собі вуха пальцями, щоби нічо не чути тай прижмурихв очи, щоби нічо не видіти. Постановив собі щире-щире молити ся.

Прийдіте поклонім ся Абрамко шинкує горівку в коршмі; там у селі відки Ян.

“Дайте вперед гроші”, говорить Абрамко до Семена Колотила й чіхає ся в бороду.

“Ігі на вас, а що-ж я з села тікаю? Я не варт у вас одних три грейцарі?”

“Варт не варт, але я не дам без грошей,” говорить Абрамко й не дивить ся на Семена, але десь у бік, а відтак ше й зачинає з Абрамчихою по жидівськи гаркотати.

Газди сидять поза столом тай честують ся. Сиплють горівку з повної фляшки до келішка. Горівка голь! голь! голь! а банька з воздуха біжить від шийки аж десь до середини фляшки. Семен достоює свого:

“Чуєте, Абрамку?!” Абрамко вдає, шо не чує.

Семен чіхає си в голову:

“Абрамку, чуєте?”

Абрамко обертає до него сухе лице: “Вступіть ся!”

“Бо, бігме, вже ніколи не прийду” пужає Семен. ь

“Не приходіть!” харкотить Абрамко.

Семен відходить аж до дверей тай стає.

Газди за столом контентують ся:

Дай Боже здорове!

Пийте здорові, абисьте прожили!

Жийте здорові!

А Василь уже почервонів тай бубонить: “Кумее, кумее, чуеете, а послухайтеж!” але на него й не дивлять ся, не то слухати.

Семен вертає ся тай знов кандить коло Абрамка.

“Та бо ви Абрамку, бігме!... Та як? Ц-ц. Другим даєте, а мені — що?”

“А вступіть ся-ж!”

А Семен таки: “Позичте-ко мені, каже, Яне, три грейцарі!

Ян зірвав ся на ноги тай витягнув шию дознаку, як той, шо потапає. Чув таки на свої вуха: “Позичте-ко мені, Яне, три грейцарі”.

“Господи, Господи, ратуй мене!” — шепнув Ян — “се пияцка жилка не дає мені спокою”.

Сїв на тапчан тай на ново взяв молити ся.

Але то: бум! бум! бум! тра-ра-ра! рі-рі-рі! музика не ріже ні, як би дроти пхав крізь вуха. Пищить, сичить, дзвонить — Що за лихо по ночех з музикою? І помолити ся не дають.

Але що то за музика може бути? У ночи? Де-ж се може бути? Піти подивити ся.

Лиш устав, а музика втихла. Що се?

Постояв трохи: елетричний дзвінок над тапчаном: дзїнь-дзїнь-дзїнь!

Хтось їде, от запитаю ся.

Відчинив браму, гість усунув ему шістку в жменю, насварив: “Спите, як камінь, добудити ся не мож, дзвоню пів години”, тай побіг по сходах.

Ян посвітив гостеви й вернув ся назад до брами. Перед брамою стояв фіякер.

“Хто се грав у ночи?”

“Де?” запитав ся фіякер.

“На дворі так, гей войскова банда”.

“Хіба приснило ся вам?”

Ян замок браму, ввішов до цюпки.

“Се мене пияцка жилка мучить” — журихв ся Ян — Гос-

поди сохрани мене!

“Але один келішок не завадив би” — блиснуло Янови — “Зараз би вснув. Ая, ая. А то я отак іздохну. Як би випив один, зараз би на сон узяло. Але лиш один. Бігме, лиш один. Більше, ані, ані... ану, абим гиб!

Янова з кочергою привиділа ся ему.

“Господи, заступи: пияцка жилка гризе”.

Укляк перед образом, стулив долоні тай став молити ся. Витріщив очи на образ і ані не мигнув на бік. Образ став темніщий, святець моргнув. Ні, се привиділо ся ему. Вдивив ся ще ліпше в образ. У святця у правій руці книжка, а з лівої руки підніс три пальці до благословеня. Ні — се не книжка, се виразнісінько гранчаста, сина фляшка з горівкою. А в лівій руці — блищить ся келішок. Святець підсміхає ся. Ян зірвав ся, наче би его хто з заду в брехунці за чуприну сіпнув. Образ як і перше.

“Господи, не дай пияцкій жилці мене поконати. Але келішок здав би ся, лиш один: на сон. Атже я не присягав. Одним келішком не вплю ся. Не їм, не спю, се мені буде на лік. Ануж я гостець супротивив?! Пив, пив тай доразу перестав, як утяв. Нічо, лиш супротивив гостець. Кільки років пив, а за одну хвилю перестав. Тоби помалу, чим раз менше, менше”. Став трясти ся, як у пропасниці. Руки трясуть ся, ноги дилькають, а по тілі мороз пересуває ся. У грудях не то пече, не то скобоче.

Знов відозвав ся електричний дзвоник. Ян вийшов, потикаючись.

Відчинив браму, а з брами гульк! паний гість. Очи ему на верха виступили, а алкоголь спер дух. Отже гість замітив, що Ян дрожить.

“Красно” — просипів гість — “ти, братчику, дома так упив ся, як я в корчмі”.

“Ий-де” — зітхнув Ян — “я вже три дни нічо в роті не мав”.

“То йди напий ся”, — сказав гість, не знаючи сам, що говорить.

Ян низенько вклонив ся:

“Дякую, ласкавий пане, за пораду, цілую руці”.

Замок браму тай подріботав третуаром, борзенько-борзенько, ніби там десь люде розхапують золото, а він як не добіжить, то втратить.

“Як сего пана рано не застану” — гадкував собі Ян — “то очевидячки, Бог вислухав мої молитви тай зіслав мені ангела, аби мене розрадив, а як его рано застану, то — він дуже розумний і вчений пан”.

За топливо.

Судия (до обжалованого). Булисте карані?

Обжалований (стоїть згорблений коло дверей) Був.

Суд. Ну !

Об. Діставем від пана десять буків у стайни.

Пан (темний вірменин, із вухами, як у лилика, намість збліднути, пожовк): То неправда. Він бреше.

Суд. (до пана.) Успокойтеся пане, я знаю, що він мені тут усе буде брехати. (до обжалованого). Не бреші. Бити не вольно.

Об. (скривився так, наче хотів сказати: коби я тебе подибав у своїм селі, в темній вулиці, в опівночі, я би тобі показав, чи вольно бити, чи ні).

Суд. Я тебе питаюся, чись був караний, то значить, чись сидів у арешті?

Пан. Ого-го !

Об. Сидів.

Суд. За що ?

Об. За напасть !

Суд. За яку напасть ?

Об. У Семена пропав мішок, а в мене трясли шандарі тай найшовся.

Суд. То ти, видно, порядний чоловік.

Пан. Налоговий злодій.

Суд. Кравесь у пана пруте з лугу?

Об. Ні.

Пан. (сердиться). Та як можна так безлично брехати? Таже тебе ймили гуменний і окоман !

Об. Я брав собі топливо.

Пан. Та вночі ?

Об. Бо в днину не давали.

Суд. Чи ти дурний, чи вдаєш дурного?

Об. Шо правда, я трохи придуркуватий, бо мене маленьким затовкли в головку, але робітник із мене добрий. Найпан скажуть: три роки у них служу.

Пан. Та так-есь мені віддячив за моє добре серце, шо ты три роки годую ?

Суд. Шо маєш сказати на своє оправдане?

Об. (дивиться на ніжку від стола).

Суд. На щось крав пруте ?

Об. Бо мені належалося.

Пан. (перебиває) Дивисься, пане судіє, шо за безличність! Соціяліста; ділив би ся зо мною!

Об. Я мав згоду з паном за топливо. А чим-же мені жінка обід зварить? Тепер коло плуга... тяжка робота... враз із волом від досвідку до темної ночі.

Суд. Шо ?

Пан. Алеж, пане судіє, я єму дав ведля згоди — ріпак, так як шо року.

Об. Ріпак перемок... зогнив. Та чим топоти? Слота вдарила. В мене хорім нема, а таку купу до хати не мож забирати. А ріщечко все инакше: хоть до хати забери, а хоть як вимокне, то борше висхне.

Суд. Та шо тут богато говорити? З его зізнань виходить шо вкрав.

Об. Я нічого не крав, я топливо брав. Мені належить ся.

Суд. Як міркуєш, шо тобі належить ся, то запізиви пана, а красти не вільно.

Об. Кудя запізвати?

Суд. До суду.

Об. (хитро) Ая! (дивить ся на ніжку від стола).

Суд. За то, щось крав пруте, маєш два тижні арешту. Маєш вернути панови пруте або 50 крейцарів.

Об. Оксана не дасть ріще, бо нема чим затопити.

Пан. Я собі з платні обтягну.

Об. Як з платні? Я взяв пів корця кукурудзів до гроший у жида.

Суд. Приймаєш ся кари, чи будеш рекурсувати?

Об. Куда?

Суд. До вищого суду.

Об. (дивить ся на ніжку від стола).

Суд. Ну?

Об. Я нічо не рекурсую — —

Суд. То махай до арешту!

Об. — але я взяв пів корця — —

(Возний відпроваджує обжалованого до арешту).

За межу.

“Билисьте Йваниху?” — запитав судия Грицка, що стояв босий, з одною нагавицею підкоченою, в сардаці на опашки, з розкуйовданим чупром. З чупру стриміло кілька стебел соломи. Як спав у stodолі, так рано на зорях устав і почимчикував до міста “на термін до права”.

Намість Грицка відповіла Йваниха. Протиснула ся чим борше поміж людей і доти не стала, доки не вдарила ся ніжними пальцями до градусу, що на ній стояв судейский стіл:

“Бив, ой бив мене, кілька сам хотів! Сапов. По голові, но крижах, по руках, по ногах, де засяг... От прошу, які синці.

“Тихо бабо! Я Грицка питаю!”

Іванисі здавало ся, що як Гриць говорити-ме, то й его справа. Тому не переставала:

“Прошу сендзі... він ме брехати; буде казати, що то его грунт, що я розчала сварню. А я зараз отут присягаю гола й боса...”

“Тихо, бабо, кажу!”

Гриць використав нагоду. Підокрав ся аж до самого стола й, хитро підсміхаючись, показав пальцем на Йваниху:

“Адїт, прошу найяснійшого суду: вона все так, коли вона тут, у цісарскім суді, а яка вона дома. Причепить ся, як ріпак кожуха...”

“Коли-ж бо ні! брешете” — перебила Йваниха. — “То ви розбійник... Не кричалисте, шо мене заріжете? Га? шо?!”

“Тихо бабо, бо зараз замкну!”

“Хіба таке: не дають говорити...” — рясні слези сперли Йванисі голос у горлі.

Гричко аж просіяв: “Ади, маєш право! Такес ся віфалювала по селу: я его до суду завдам, до кременалу піде...”

“А він казав, прошу сендзі, шо ся суду не боїть”.

“Брешеш!”

“Такис казав”.

“Брешеш!”

“Люди чули!”

“Брешеш!”

“Тихо, бо я вас зараз обоє замкну. Розділіть їх!”

Два свідки, один старий, сивий, другий молодий, упхали ся поміж Грицка і Іваниху.

“Бивесь Іваниху?” почав урядувати судия.”

“Прошу віслухати, найяснійший сендзьо, я скажу як зайшло. Ше мій небіжчик дедя, царство ему небесне...”

“Але-ж я тебе питаю, чись бив?”

“Прошу пане сендзьо, а віслухайтеж. Бо не мете знати, як зайшло. То все зза межі...”

“То моя межа” — крикнула з другого кінця стола Іваниха.

“Оце твое! знаєш?” — і ткнув старому свідкови дулю під ніс, бо до Іванихи не досяг.

“Але-ж мені не треба як зайшло. Я хочу знати, чись бив Іваниху?”

“Таже вона каже, щом бив”.

“Але я хочу чути з тебе”.

“Я її до суду не завдавав. Чо’вона хоче з мене?! В мене сьогодні робітна днина”.

“Бивесь? Так чи ні?”

“То було на мої питомі межі”.

“Бивесь?”

“А коли-ж я її бив?”

“Аби вона так ногами збила при сконаню, дай Господоньку святий. Та де-ж я її бив? Замахнуvem ся з пару раз сапов, бо то на мої межі, я сапав гогди барабулю.”

Іваниха примкнула ся помежи свідків тай заломила руки: Йой! а він що каже? Таже він бреше, не слухайте его!

“Пишіть — сказав судия до писаря — обжалований не почуває ся до вини. Буду вас слухати — звернув ся до старого свідка — абисте правду казали. Як ся називаєте?”

“Прошу найяснійшого суду, я не зволяю аби він говорив, то її свідок” — протестував Грицко.

“Що знаєте?” — допитував ся судия свідка.

“Усе знаю, бо я з її дедем у супрузі був. То діяло ся не тепер, давненько, ше голодних років. Небіжчик мав пару волів ласїїв, а я мав пару волів голубих...”

Іваниха: “Аякже, аякже”.

Грицко: “То її свідок, я поставлю свої свідки”.

Іваниха: “Твої свідки пияки...”

Грицко. “Най ціле село прикаже”.

Свідок: “Я мав ґрунт на сіножатях, (тепер здавем уже на сина, най він газдує, бо мое — сегодне-завтра: лопата тай ано! до дучі!) А небіжчик мав ґрунт на теплициях, таки межа в межу з его дедем. Але газди жили в злагоді. Де то хто давно чув за таку суперечку, як тепер?! Гріхи, нічо лиш гріхи. Міні вже на сімдесятий переступило, але моя нога ше не була в суді (аби сюда ніхто добрий не заходив!) А деж? Така божя днинка (хто міні сегодне за днину заплатить?!). Чиж то не ліпше в мирности, в злагоді: своє пантруй, але чуже не руш.”

Іваниха: “Чуєш, шо старий чоловік кажуть?”

Грицко: “То ти мене нарушила”.

Іваниха: “То мого дедя межа, я на то свідки кладу”.

Грицко: “Шос я тобі в твої свідки, я маю свої свідки”.

Свідок: “За своєв працев серце болит...”

Іваниха: “Ой болит...”

Грицко: “Але чуже гріх нарушати”.

Іваниха: “А шо!”

Грицко: “И-е!”

Свідок: “Шіснацять рік я був з її дедем у супрузі, шо року я то поле орав, але сварні ніякої не було. Межу ніхто не рушав, анї її дедя, анї его. Худібка, коби здорова, пасла ся. Бо, проше найяснійшого суду, давно було широко: ніхто за межу не дбав, а тепер тісно, дуже тісно стало...”

Судия: “Тут Іваниха завдала до суду Грицка за “образу гонору”, що її бив сапою. Знаєте що за то?”

Свідок: “Усе знаю. Чи то лиш омраза гонору? А божа омраза! Таже вони вже штирнацять рік...”

Іваниха: “Пятнацять...”

Свідок: “...Може й пятнацять: отої, отої, отої (показує руками) гріх від Бога, а від людей сором”.

Судия: “Булисте при тім, як він її бив?”

Свідок: “Шо ви говорите? А де-ж я міг при тім бути?! Таже я вже три роки як не віхожу в поле. А зрештов, хоть бих там і був, та деби я йшов на головниство! Я — Богу дякувати — вже пять літ за жадну сварню не свідім. Але оця молодиця прийшла оногди до мене, як зачала заводити, як зачала плакати. — Господи твоя воля. Вуечку, каже, впадайте на Бога, будьте мені за свідка, бо на тій межі буде колись забійство. Або, каже, він мене з світа зжене, або я его. Тай я став їй за свідка. А чомуж би ні? Таже я з її дедем шіснацять рік у супрузі був”.

Другий свідок тож само знав. А свідком він був тому, що Грицко наважив ся его також зі світа зігнати.

Судия пояснював Іванисі, що обида чести аби підходила під австрійський карний закон, мусить бути або при двох свідках, або на публичнім місци. А що тут ні одно ні друге не було, то — — —

Іваниха: Таже він мене трохи не вбив. Та ще й на моїй межі!

Грицко: “То моя межа”.

Іваниха: “Прошу сендзі дати ему фрику, бо ніяк буде на дорозі показати ся. Таже він як узяв до мене сапище, як мене хомнув по голові, то я трохи в лежу не впала.”

Грицко: “Йой!”

Метнув ся з перед стола, поміж люде, та до сіний. Відти ніє сапу, ваги зо 3 кільограми, на держаку, довгім у хлопа. Не міг борзо пріпхати ся поміж людей.

“А прошу, газди, а проступіть ся-ж!”

“Ану — трохи на бік; сапу чоловік несе” — один одному

подавали.

“Ади, прошу найяснішого суду, подивіть ся. Та тут є чим бити? Та се легке, як перце; спосібна дуже сапа” — говорив Грицко, поставивши собі сапу на обі долоні тай підтрясючи нею, наче дитиною, аби не плакала.

Але судия викликав уже другу справу. Заплакала Іваниха й сіяючий з радости Грицко мусіли вже йти до дому.

Якийсь газда з під печі став на пальці, витягнув шию й дивить ся по над голови на ту сапу.

“Що гадаєте? Зелізе. Як би так порядно ковтнув по голові, добрий би знак зробив!” — говорив до свого сусіда.

“А ще, як у яку годину!” — відповів сусід.

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ!

В УКРАЇНСЬКІЙ КНИГАРНІ В ЕДМОНТОНІ МІЖ ІНЬ-
ШИМИ МОЖНА НАБУТИ СЛІДУЮЧІ КНИЖКИ.

Велика Історія України М. Грушевського в оправі	\$ 3.50
Велика Історія М. Грушевського без оправі	3.00
Розбійник Кармелюк — шість томів	2.40
Кобзар Т. Шевченка — повне видане в оправі	2.25
Шевченківська бібліотека	1.75
Іван Гус	1.50
Камінна Душа	1.50
Сорок тисяч миль під водою	1.00
Народні Казки	0.90
Грішники	0.80
В неділю рано зіля копала	0.75
Папа чи Христос?	0.65
Огнем і Мечем	0.65
Кайдашева Сімя	0.60
Огнем і Мечем — том другий	0.50
Блискавиці	0.50
Князь і Жебрак	0.50
Наука про народне господарство	0.50
На стрічу сонцю золотому	0.50
Фільозофія Штуки	0.50
Куди Йдеш Господи?	0.50
Тайни Цісарської Родини у Відни	0.50
Захар Беркут	0.50
Суд Чотирох	0.40
Тарас Бульба	0.40

НБ ПНУС

h527

4, 00

При стрілецькій ватрі	0.40
Великий Сонник	0.40
Український Сьпіванник	0.40
Борба Сьвітів	0.40
Рай і Поступ	0.40
Канадійський Кобзар	0.30
Збірка Українських Письменників	0.30
Герой Капіталу	0.30
Коли зійшло сонце	0.30
Абу Казимові Капці	0.30
Козацька Пімста	0.30
Про Українських Козаків Татар та Турків	0.25
Початки Релігії	0.25
Казки Братів Грімів	0.25
Сповідь бувшого Царя	0.25
Діявольська справа	0.25
Подорож до Краю Лілпутів	0.20
Подорож до Краю Великанів	0.20
Не любо не слухай	0.20
Казка про Івана Царевича та сїрого вовка	0.20
Хрунь і Чорт	0.15
Як закладати Читальні	0.10

К.А.Т.А.Л.Ь.О.Г. В.И.С.И.Л.А.С.М.О.Л.А.В.О.М.

А Д Р Е С А:—

Ukrainska Knyharnia

350 Kinistino Ave.

Edmonton, Alta.